ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών
ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΑΣΙΑΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Γεωπολιτική Ανάλυση, Γεωστρατηγική Σύνθεση

και Σπουδές Άμυνας και Διεθνούς Ασφάλειας

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΙΤΛΟ

Η Σικελική Εκστρατεία ως παράγων ανακατανομής ισχύος στον ελληνικό κόσμο του ύστερου 5ου αιώνα και στις αρχές του 4ου

Επόπτες:

Ιωάννης Θ. Μάζης, κύριος επιβλέπων, Καθηγητής, Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών, ΕΚΠΑ

Ιωάννης Κωτούλας, Ιστορικός, Δρ. Φ. & Δρ Γεωπολιτικής, Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών, ΕΚΠΑ

Ιωάννης Σωτηρόπουλος, Δρ Γεωπολιτικής, Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών, ΕΚΠΑ

Ονοματεπώνυμο: Αραπλής Ελευθέριος

Αθήνα, 2022

Πίνακας Περιεχομένων

Λίστα Ακρωνυμίων 3
Εισαγωγή 5
1. Επισκόπηση Βιβλιογραφίας / State of the Art 8
1. 1 Πρωτογενής Βιβλιογραφίας 8
1. 2 Δευτερογενής Βιβλιογραφία 9
2. Μεθοδολογία 13
2. 1 Περιγραφή Εφαρμοσθείσας Μεθοδολογίας 13
2. 2 Ανάλυση του τίτλου βάση της Σ.Γ.Α 14
2. 3 Ερευνητικοί Περιορισμοί 15
3. Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση 17
3. 1 Εισαγωγή 17
3. 2 Περιγραφή του γεωπολιτικού παράγοντα 20
3. 3 Περιγραφή των Υπερσυστημικών δρώντων 23
3. 3. 1. Καρχηδών 23
3. 3. 2. Περσική Αυτοκρατορία 25
3. 3. 3. Σπάρτη 28
3. 4 Ανάλυση Υποσυστημάτων 31
3. 4. 1. Ανάλυση του Υποσυστήματος της Σικελίας 31
3. 4. 2 Ανάλυση του Υποσυστήματος της Αθηναϊκής Ηγεμονίας 37
4. Εφαρμογή του Πυλώνα Άμυνας Ασφάλειας 40
4. 1 Υποσύστημα Σικελίας 40
4. 2 Υποσύστημα Αθήνας 44
5. Γεωπολιτικό Υπόδειγμα 48
6. Συμπεράσματα 51

Λίστα Ακρωνυμίων

Αθηναϊκή Ηγεμονία	Α. Η
Πελοποννησιακός Πόλεμος	Π. Π
Περσική Αυτοκρατορία	Π. Α
Σικελική Εκστρατεία	Σ. Ε
Δηλιακή Συμμαχία	Δ. Σ
Πελοποννησιακή Συμμαχία	Π. Σ

Ευχαριστίες

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον πρόεδρο του τμήματος Καθηγητή Ι. Θ. Μάζη για την ευκαιρία που μου έδωσε να φοιτήσω στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα της σχολής παρά το γεγονός ότι το ακαδημαϊκό μου υπόβαθρο ουδεμία σχέση είχε με τις διεθνείς σχέσεις και κυρίως με την μέθοδο της γεωπολιτικής ανάλυσης έτσι όπως την διαμόρφωσε και την συστηματοποίησε ο καθηγητής. Η συστηματοποίηση εννοιών και η χρήση ορισμένης μεθόδου για την ανάλυση των τάσεων ισχύος με ώθησαν να προσπαθήσω να μελετώ και να αντιλαμβάνομαι τα ιστορικά γεγονότα χρησιμοποιώντας διαφορετικά αναλυτικά εργαλεία, πέραν της αμιγούς ιστορικής καταγραφής και γι' αυτό του είμαι ευγνώμων. Ελπίζω, ως νέος θεράπων της Συστημικής Γεωπολιτικής Αναλύσεως να σταθώ αντάξιος των απαιτήσεων και των προσδοκιών του. Έπειτα, θα ήθελα να αναφερθώ στους δύο επόπτες μου τόσο για την αμέριστη υποστήριξη που είχα κατά την εκπόνηση της εργασίας όσο και για την υπομονή που επέδειξαν καθ΄ όλη τη διάρκεια της φοίτησης μου στο τμήμα. Πιο συγκεκριμένα, ο δρ. Ι. Κωτούλας αποτέλεσε και την πηγή έμπνευσης για να επιλέξω το συγκεκριμένο θέμα για την διπλωματική μου. Χωρίς την δική του αρωγή, παροχή βιβλιογραφίας και διάθεση δεν θα είχα καταφέρει να φέρω εις πέρας μια τόσο απαιτητική διπλωματική εργασία. Παράλληλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Ι. Σωτηρόπουλο, ο οποίος δέχθηκε να είναι ένας εκ των εποπτών μου παρά τις στιγμές έντασης και διαφωνιών που είχαμε. Αυτό αποτελεί το μεγαλύτερο δείγμα για τον χαρακτήρα και την ποιότητα του ατόμου. Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω επίσης στην γραμματέα του τμήματος κ. Κουλούρη. Η επιμονή της, το ενδιαφέρον για κάθε έναν από τους φοιτούντες στο τμήμα καθώς και η ζέση με την οποία υλοποιούσε τα καθήκοντα της υπήρξαν καταλυτικά για την ομαλή φοίτηση στο τμήμα. Προσωπικά την ευχαριστώ για όλη την υποστήριξη και την εμπιστοσύνη που μου έδειξε σε πολύ δύσκολες στιγμές. Τέλος, θα ήθελα να μνημονεύσω με ευγνωμοσύνη τον Ν. Μπιργάλια, ο οποίος εκτός από το τεράστιο έργο που κατέθεσε ως καθηγητής στο τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Ε.Κ.Π.Α, υπήρξε και ο άνθρωπος που μου μεταλαμπάδευσε την αγάπη για την μελέτη της Αρχαίας Ιστορίας και με επηρέασε ως σπουδαστή και κατ' επέκταση ως άνθρωπο.

Η παρούσα εργασία είναι αφιερωμένη στη μνήμη του.

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη της Σικελικής Εκστρατείας ως γεωπολιτικού παράγοντα ανακατανομής της ισχύος στον ελληνικό κόσμο του ύστερου 5ου αιώνα π. Χ και των αρχών του 4ου αιώνα π. Χ. Για να διαπιστωθεί η επίδραση του υπό μελέτη γεωπολιτικού παράγοντα στο Σύμπλοκο κρίνεται απαραίτητη η ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης μεταξύ των Υποσυστημικών καθώς επίσης και των Υπερσυστημικών δρώντων, οι οποίοι δρούσαν, επηρεάστηκαν και επηρέασαν τον γεωπολιτικό παράγοντα εντός του υπό μελέτη Συμπλόκου. Για την εκπόνηση της εργασίας χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της Συστημικής Γεωπολιτικής Ανάλυσης.[1]

Η λήξη των Περσικών Πολέμων (490-479 π.Χ.) και η σταδιακή ομαλότητα που επικράτησε στον ελληνικό κόσμο του 5ου αιώνα, συνετέλεσε στην ανάδειξη της Αθήνας ως ισχυρού δρώντα, ενώ ισχυροποιήθηκε περαιτέρω η θέση της Σπάρτης. Η Αθήνα και η Σπάρτη, τιμήθηκαν από τους υπόλοιπους Έλληνες για τη συνεισφορά τους κατά τους Περσικούς Πολέμους, ανέπτυξαν και ακολούθησαν διαφορετική στρατηγική η καθεμία, ως προς την σχέση και την αλληλεπίδραση τους με τις άλλες πόλεις-κράτη οι οποίες συνασπίστηκαν γύρω τους.[2]

Η Αθήνα αποτέλεσε το κέντρο του συνασπισμού μεταξύ πόλεων-κρατών οι οποίες βρίσκονταν υπό τον κίνδυνο επίθεσης από τους Πέρσες. Το συμμαχικό αυτό σχήμα ονομάστηκε Δηλιακή Συμμαχία και παρότι τα μέλη της ήταν ισότιμα, η Αθήνα σταδιακά απέκτησε τον ρόλο του διαχειριστή αυτής με αποκορύφωμα τη μεταφορά του συμμαχικού ταμείου από τη Δήλο στην Αθήνα μεταχειριζόμενη προφάσεις σχετιζόμενες με την ασφάλεια, μεταβάλλοντας την σε ηγεμονία.[3]

Η μονομερής αυτή ενέργεια των Αθηναίων μετέβαλε τον χαρακτήρα της συμμαχίας. Οι πόλεις-κράτη καλούνταν πλέον να αποδίδουν ετήσιο φόρο στο αθηναϊκό ταμείο ανάλογα με το μέγεθος και τις δυνατότητες που είχαν. Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας της μεταβληθείσας σε ηγεμονία συμμαχίας έδωσε τη δυνατότητα στην Αθήνα να κυριαρχήσει οικονομικά σε όλο το φάσμα του ελληνικού κόσμου. Επενδύοντας στη ναυτική υπεροχή και στη δυνατότητα

---

[1] Βλ. Ι.Θ. Μάζης, *Μεταθεωριτική κριτική Διεθνών Σχέσεων και Γεωπολιτικής: Το νεοθετικιστικό πλαίσιο,* Παπαζήσης, Αθήνα 2012

[2] Η ανάλυση της στρατηγικής των δύο αντιμαχόμενων δρώντων θα αναλυθεί παρακάτω

[3] Η μεταφορά του ταμείου από τη Δήλο στην Αθήνα έπεται χρονικά της απώλειας ενός αθηναϊκού εκστρατευτικού σώματος στην Αίγυπτο. Βλ. R. Meiggs «The Growth of Athenian Imperialism» The Journal of Hellenic Studies, vol. 63, 1943, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3CXOb3O (ημερομηνία πρόσβασης 20 Μαΐου 2021), 31

διενέργειας ναυτικών επιχειρήσεων σε όλο το φάσμα του αιγιακού κόσμου, η Αθήνα ήταν σε θέση να επιτηρεί τις σύμμαχες πόλεις και να ελέγχει τους ναυτικούς δρόμους επικοινωνιών και μεταφορών εμπορευμάτων εξασφαλίζοντας με αυτό τον τρόπο την περαιτέρω οικονομική της άνθιση.[4]

Η Σπάρτη, ως ο έτερος δρώντας, ακολούθησε έναν δρόμο χαλαρών συμμαχιών αποτελώντας κατά κύριο λόγο αγροτική κοινωνία χωρίς να παρουσιάζει την εξωστρέφεια που συναντάμε στην πολιτική της Αθήνας.[5] Περιορισμένη στον πελοποννησιακό χώρο εξακολούθησε να αποτελεί την ισχυρότερη πόλη-κράτος όσον αφορά στη χερσαία στρατιωτική ισχύ, παρότι σπανίως εμπλεκόταν σε στρατιωτικές επιχειρήσεις.[6]

Πράγματι, μεταξύ των δύο αυτών πόλεων-κρατών σχηματοποιείται ένα δίπολο που περιστοιχίζει τον ελληνικό κόσμο προκαλώντας έναν εντεινόμενο ανταγωνισμό ισχύος μεταξύ της χερσαίας και της ναυτικής δύναμης ο οποίος και κορυφώθηκε το 431 π. Χ έτος κατά το οποίο εκκινεί ο Π. Π, ο οποίος διήρκεσε 27 χρόνια.[7]

Παρά τη συνολική διάρκεια του πολέμου, δεν διενεργούνταν πολεμικές επιχειρήσεις ευρείας κλίμακας καθ' όλη τη διάρκεια αυτού. Τόσο η Αθήνα, όσο και η Σπάρτη αντιμετώπιζαν εσωτερικά ζητήματα, γεγονός που επηρέαζε κυρίως την ένταση των επιχειρήσεων και αναδιαμόρφωνε την εκάστοτε στρατηγική. Αφενός η Αθήνα καλούνταν να διατηρεί υπό τον έλεγχο της τα κεκτημένα εντός της Α. Η και αφετέρου η Σπάρτη αντιμετώπιζε εσωτερικά ζητήματα ασφάλειας καθώς επίσης και οικονομική δυσχέρεια με αποτέλεσμα να αδυνατεί να αυξήσει σημαντικά τις στρατιωτικές της δαπάνες.

---

[4] Βλ. J. Ober, *The rise and fall of Classical Greece, 478–404 BCE,* Princeton University Press, Princeton, 2015, 201

[5] Η σύγκριση μεταξύ της Αθήνας και της Σπάρτης, την οποία μας αναφέρει δια στόμαστος των Κορινθίων ο Θουκυδίδης, περιγράφει την γενικότερη φιλοσοφία ΄των δύο πόλεων – κρατών ως προς την πολιτική που ακολουθούσαν. Πιο συγκεκριμένα, η Σπάρτη χαρακτηρίζεται ως μια δύναμη συντηρητική η οποία επαναπαύεται στην καθεστηκυία τάξη και η οποία έχει απέναντί της έναν δρώντα ο οποίος λαμβάνει ταχύτερα αποφάσεις, είναι πιο τολμηρός και οι πολιτική του είναι πιο προοδευτική. Βλ. James V, Morrison « A Key Topos in Thucydides: The Comparison of Cities and Individuals». The American Journal of Philology, vol. 115, no. 4, Johns Hopkins University Press, 1994, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://doi.org/10.2307/295484, (ημερομηνία πρόσβασης 4 Μαρτίου 2022), 525–541

[6] Βλ. K, Thomas «Thucydides and Spartan Strategy in the Archidamian War» The American Historical Review, 1982 διαθέσιμο στην ιστοσελιδα https://bit.ly/3I13exB , (ημερομηνία πρόσβασης 20 Απριλίου 2021), 25-27

[7] Βλ. J. J. Mearsheimer, *Η Τραγωδία των Μεγάλων Δυνάμεων*, μτφρ. Κ. Κολιόπουλος, Ποιότητα, Αθήνα 2006, 691

Δύο γεγονότα φαίνεται να επέδρασαν καταλυτικά στην οριστική έκβαση του πολέμου. Αρχικά, στο αθηναϊκό στρατόπεδο κρίθηκε επωφελής η διενέργεια εκστρατείας μακριά από τον άμεσο χώρο ελέγχου της ηγεμονίας με στόχο την επέκταση της εμπορικής ισχύος της πόλεως. Επιπλέον, πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι η Σικελία και πιο συγκεκριμένα οι Συρακούσες δεν αποτελούσαν στόχο μόνον εξαιτίας της γεωγραφικής τους θέσεως. Ο Θουκυδίδης παραθέτει ένα συλλογισμό σχετικά τις ομοιότητες τις οποίες είχαν η Αθήνα και οι Συρακούσες. Σε αυτές τις ομοιότητες περιλαμβανόταν η οικονομική ισχύς, η στρατιωτική ισχύς σε θάλασσα και στεριά καθώς και το δημοκρατικό πολίτευμα των δύο πόλεων κρατών. Συνεπώς η Αθήνα φαίνεται να είχε κάθε λόγο να θεωρεί τις Συρακούσες εν δυνάμει κύριο ανταγωνιστή της.[8]

Ταυτόχρονα, το οικονομικό ζήτημα που αντιμετώπιζε η Σπάρτη ξεπεράστηκε μέσω της συνδρομής των Περσών, οι οποίοι παρακολουθώντας τις εξελίξεις στον ελληνικό κόσμο βρήκαν χώρο να αναμειχθούν σε αυτή την διαμάχη, δίδοντας έτσι τα μέσα στους Σπαρτιάτες να μεταφέρουν το πεδίο των μαχών στη θάλασσα με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση.

[8]Βλ. J. Ober, *The rise and fall of Classical Greece, 478–404 BCE,* Princeton University Press, Princeton, 2015, 219-200

1. **Επισκόπηση Βιβλιογραφίας**

Για την εκπόνηση της εργασίας μελετήθηκε βιβλιογραφία που επικεντρώνεται κυρίως στη στρατιωτική/στρατηγική σκοπιά του Πελοποννησιακού Πολέμου καθώς επίσης και στις πολιτικές των εμπλεκομένων δρώντων είτε αυτοί ήταν Υποσυστημικοί είτε Υπερσυστημικοί. Ταυτόχρονα, επεκτάθηκε και σε μελέτες οι οποίες αφορούν πιο εξειδικευμένα ζητήματα μέσα στα χρονικά πλαίσιο του προς εξέταση ζητήματος. Αυτό κρίθηκε απαραίτητο από τον γράφοντα με στόχο να περιγραφούν με μεγαλύτερη ασφάλεια οι δυναμικές και οι τάσεις μέσα στο Σύμπλοκο. Για να γίνει αντιληπτός ο αντίκτυπος της ανακατανομής ισχύος που προέκυψε εξαιτίας της εκστρατείας των Αθηναίων στη Σικελία κρίθηκε απαραίτητη η μελέτη βιβλιογραφίας, η οποία μελετά τόσο τα πριν την εκστρατεία γεγονότα όσο και τα μετά αυτής.

Χρονικά, η βιβλιογραφία εστιάζεται στο β' μισό του 5ου αιώνα π. Χ, διάστημα κατά το οποίο συντελούνται μεγάλες αλλαγές στην καθεστηκυία τάξη του ελληνικού κόσμου και τίθενται οι βάσεις για τη διεξαγωγή του πολέμου. Παρότι η Σικελική Εκστρατεία διεξήχθη 16 χρόνια μετά την έναρξη του πολέμου, οι κάθε είδους μεταβολές στην αρχαιότητα συντελούνταν σαφώς βραδύτερα και οι καταγραφές ωφέλιμων πληροφοριών είναι ελάχιστες.

Η βιβλιογραφία που μελετήθηκε είναι κατά κύριο λόγο δευτερογενής. Αντλεί τις πληροφορίες από την πρωτογενή βιβλιογραφία καθώς επίσης και από ανασκαφικά ευρήματα, τα οποία λειτουργούν συμπληρωματικά με τα αρχαία κείμενα.

1. 1 **Πρωτογενείς Πηγές**

Όσον αφορά στη πρωτογενή βιβλιογραφία, η ερευνητική διαδικασία περιορίζεται σε συγκεκριμένες πηγές σύγχρονες ή μεταγενέστερες των γεγονότων, εκ των οποίων αντλούν τις πληροφορίες τους οι νεότερες.

Το σημαντικότερο έργο ως προς την αξιοπιστία, την διεισδυτικότητα και την αναλυτική δεξιοτεχνία με κεντρικό θέμα τον Πελοποννησιακό Πόλεμο είναι οι "*Ιστορίαι*" του Θουκυδίδη. Από το έργο αυτό αντλεί, κατά κύριο λόγο, η δευτερογενής βιβλιογραφία. Εντούτοις, ακόμα και αυτό θα πρέπει να προσεγγίζεται με προσοχή γιατί, παρότι γενικώς αξιόπιστος, ο Θουκυδίδης αντιμετωπίζει

αξιολογικά, πρόσωπα και γεγονότα.[9] Αυτό όμως δεν αφαιρεί καθόλου από την τεράστια σημασία που αποδίδεται στο έργο του. Ο Robert Gilpin στο βιβλίο του *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική* σημειώνει το εξής:

« *Όμως ειλικρινά θα πρέπει να αναρωτηθεί κανείς εάν οι μελετητές των διεθνών σχέσεων του 20ου αιώνα γνωρίζουν ή όχι κάτι που ο Θουκυδίδης και οι συμπατριώτες του του 5ου αιώνα π. Χ αιώνα δεν γνώριζαν σχετικά με την συμπεριφορά των κρατών*»[10]

Επίσης, σημαντικοί αρχαίοι συγγραφείς στα έργα των οποίων γίνεται αναφορά στον Π. Π είναι ο Ξενοφώντας, ο Έφορος, ο Θεόπομπος, ο Διόδωρος και ο Πλούταρχος. Τα "*Ελληνικά"* του Ξενοφώντα διαπνέονται από τη φιλολακωνική οπτική του συγγραφέα και αφορούν τα χρόνια από το 411 έως το 404 π. Χ.[11] Από το έργο του Εφόρου σώζονται μόνον ελάχιστα αποσπάσματα και όσα γνωρίζουμε ότι άντλησε από αυτόν ο Διόδωρος.[12] Αντιθέτως, όσον αφορά στον Θεόπομπο, έχουν ανακαλυφθεί αρκετά αποσπάσματα του έργου του. Όπως ο Ξενοφώντας, έτσι κι αυτός συνέχισε από το σημείο που σταμάτησε ο Θουκυδίδης, παρότι μεταγενέστερος αυτού.[13] Τέλος, ο Πλούταρχος, γνωρίζουμε ότι αντλεί δεδομένα από προγενέστερους αυτού συγγραφείς, συνεπώς εύλογα η αξιοπιστία των όσων αναφέρει εξαρτώνται από την αξιοπιστία των πηγών, που ο ίδιος είχε.[14]

1. 2 **Δευτερογενείς Πηγές**

Η δευτερογενής βιβλιογραφία που μελετήθηκε για την εκπόνηση της εργασίας αναφέρεται κατ' αρχάς στον Π. Π, επεκτείνεται όμως στις έρευνες που αφορούν άμεσα ζητήματα σχετιζόμενα με τη διενέργεια του πολέμου μεταξύ Α. Η και Π. Σ. Η πολιτική των υπερσυστημικών δρώντων καθώς επίσης και μια σειρά από άλλα ζητήματα όπως η στάση μικρότερων πόλεων κρατών κρίνεται απαραίτητο να

[9] Βλ. Ι.Θ. Μάζης, *Μεταθεωριτική κριτική Διεθνών Σχέσεων και Γεωπολτικής: Το νεοθετικιστικό πλαίσιο,* ο. π. 132

[10]Βλ. R. Giplin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, μτφ. Κ. Κολιόπουλος, Ποιότητα, Αθήνα 2007, 377

[11]Βλ. L. I. Hau, «"Xenophon, Hellenica." Moral History from Herodotus to Diodorus Siculus», Edinburgh University Press, 2016, 243.

[12]Βλ. A. Lesky, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας,* μτφ. Α. Τσοπανάκης, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη,Θεσσαλονίκη 1990, 862-865, 1068 κ.ε

[13] Βλ. A. Lesky, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας,* ό.π. 858-860

[14]Ο Πλούταρχος δεν ενδιαφερόταν για την ιστορική καταγραφή γεγονότων. Μέσω των βιογραφιών που συνέγραψε, ο ερευνητής αντλεί πληροφορίες για ιστορικά γεγονότα με προσοχή εξαιτίας του ηθικοπλαστικού χαρακτήρα των έργων του. Βλ. A. Lesky, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας,* ό.π. 1122-1133

μελετηθούν ώστε να αποδοθούν ενδελεχώς οι τάσεις ισχύος εντός του υπό μελέτη Συμπλόκου.

Η βιβλιογραφία συμφωνεί τόσο ως προς τα αίτια και τις αφορμές της σύγκρουσης των δύο αντιμαχόμενων πλευρών. Η πραγματική αιτία του πολέμου εστιάζει στην αυξανομένη ανησυχία της Σπάρτης, ως ισχυρότερης πόλεως-κράτους του ελληνικού κόσμου, σε σχέση με την αυξανομένη ισχύ της Αθήνας. Συνεπώς οι Σπαρτιάτες βρέθηκαν αντιμέτωποι με το δίλημμα της διεξαγωγής ή όχι ενός προληπτικού πολέμου εις βάρος του αθηναϊκού επεκτατισμού. [15]

Όσον αφορά την στρατηγική της Αθήνας υπάρχουν διαφορετικές απόψεις στηριζόμενες είτε στις εκφρασθείσες από τον Περικλή στοχεύσεις είτε μέσω των πεπραγμένων των πρώτων ετών του πολέμου. Ο A. J. Holladay συνοψίζει αυτή τη διάσταση απόψεων σχετικά με την στρατηγική των Αθηναίων σε τέσσερα σημεία. Η πρώτη άποψη υποστηρίζει ότι στην πραγματικότητα η Αθήνα είχε επιθετικότερη πολιτική, την οποία όμως αναγκάστηκε να μεταβάλει εξαιτίας απρόβλεπτων γεγονότων. Η δεύτερη παρουσιάζει την παθητική αυτή στάση της Αθήνας ως αποτέλεσμα του θανάτου του Περικλή. Η τρίτη προτείνει ότι στην πραγματικότητα η στρατηγική της Αθήνας ήταν σαφώς επιθετικότερη αλλά ποτέ δεν εκφράσθηκε στον Δήμο ανοιχτά για λόγους ασφάλειας. Τέλος, έχει επίσης προταθεί ότι ο Περικλής επεδίωκε μια πολιτική νίκη παρά μια στρατιωτική.[16]

Σχετικά με την στρατηγική της Σπάρτης ο G. L. Cackwell παρατηρεί ότι αποτελούνταν από δύο σκέλη, την συμβατική που εκφράζεται μέσω χερσαίων επιχειρήσεων και την ριψοκίνδυνη που εκφράζεται μέσω της διενέργειας μικρού εύρους ναυτικών επιχειρήσεων. Εντούτοις δεν διακρίνει κάποια μορφή διαλειτουργικότητας μεταξύ των δύο ανωτέρω μερών. Αντιθέτως, ο T. Kelly προτείνει την ύπαρξη σχεδιασμού για την συνεργατική φύση μεταξύ χερσαίων και ναυτικών επιχειρήσεων, οι οποίες στην πραγματικότητα αλληλοσυμπληρώνονται και έτσι δομούν τον πλήρη στρατηγικό σχεδιασμό των Σπαρτιατών και συμμάχων.[17]

Όσον αφορά στην Σικελία, όπως πολύ σωστά παρατηρεί ο S. Hornblower, η δευτερογενής βιβλιογραφία οφείλει λίγα στο έργο του Θουκυδίδη τόσο για τις

[15]Βλ. R. Giplin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, ο.π., 321

[16]Βλ. A. J. Holladay, «Athenian Strategy in the Archidamian War» *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, τόμος 27, αρ. 3, 1978, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3I1GTzJ (ημερομηνία πρόσβασης 1 Ιουνίου 2021), 399.

[17]Βλ. K, Thomas «Thucydides and Spartan Strategy in the Archidamian War.» ο. π. 28

εξελίξεις στον δυτικό ελληνισμό όσο και για τους πόρους που διέθετε.[18] Παρά ταύτα, αντλώντας από άλλες πρωτογενείς πηγές η νεότερη έρευνα συμφωνεί ότι, αρχικά, η Σικελία αποτελούνταν από ακμάζουσες οικονομικά και πολιτιστικά πόλεις οι οποίες παρότι αποικίες είχαν αποκτήσει τη δυνατότητα πλήρους αυτενέργειας.[19]

Ως προς την Καρχηδόνα, δυστυχώς, δεν έχουμε εκτενείς πηγές, στις οποίες θα μπορέσει να στηριχθεί με ασφάλεια η δευτερογενής βιβλιογραφία. Η πολιτική και η στρατηγική της Καρχηδόνας αναφέρεται από τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς σε συνάρτηση με τα γεγονότα που αφορούσαν τον ελληνικό κόσμο χωρίς να δίνεται βαρύτητα στα εσωτερικά ζητήματα και τις στοχεύσεις της. Οι πληροφορίες, λοιπόν, που αντλούνται από την πρωτογενή βιβλιογραφία μας επιτρέπουν να γνωρίζουμε για την πολιτική της Καρχηδόνας, ως προς τη σχέση της με τις Σικελικές πόλεις[20] καθώς επίσης και τις εμπορικές σχέσεις που αυτή είχε με την Αθήνα. Σε αυτό συνετέλεσε και η αρχαιολογική σκαπάνη, μέσω της οποίας πιστοποιήθηκαν οι εμπορικές σχέσεις των δύο αυτών ναυτικών κρατών.[21]

Όσον αφορά στην Π. Α η μελέτη της δευτερογενούς βιβλιογραφίας περιορίζεται στη μελέτη ερευνών που αφορούσαν συγκεκριμένα τη σχέση της Περσίας προς τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές και τη στρατηγική της για επανακατάληψη των χαμένων - από τα Μηδικά και εντεύθεν – κτήσεων στον ελληνικό χώρο. Στην νεότερη ιστοριογραφία είχε επικρατήσει η οπτική που είχαν οι Έλληνες συγγραφείς για τους Πέρσες. Εντούτοις, η- μετά το οριενταλιστικό κίνημα της δεκαετίας του 1980[22] – ιστοριογραφία επιχειρεί την ανάδειξη του πολιτισμού της Αυτοκρατορίας των Αχαιμενιδών σε αντιδιαστολή με την επικρατούσα αντίληψη περί βαρβάρων. Ως προς το ζήτημα της εργασίας η δευτερογενής βιβλιογραφία αποκρυσταλλώνει

[18]Βλ. S. Hornblower, *The Greek World:479–323 bc* , Routledge, London and New York, 2011, 46-47

[19] Βλ. F. D. Angelis, «Going against the Grain in Sicilian Greek Economies», Cambridge University Press, 2016 διαθέσιμο στην ιστοσελίδα, https://bit.ly/3oZnGpO (ημερομηνία πρόσβασης 1 Ιουνίου 2021)

[20]Βλ. L. J. Sanders «Punic Politics in the Fifth Century B.C.» Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, vol. 37, no. 1, 1988, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3HYKP4o (ημερομηνία πρόσβασης 20 Μαΐου 2021), 72-73

[21]Βλ. N. Pilkigton, «An Archaiological History of Carthaginian Imperialism», Columbia University, 2013, 199.

[22]Βλ. Colburn, Henry P "Orientalism Postcolonialism and the Achaemenid Empire: Meditations on Bruce Lincoln's Religion, Empire, and Torture." *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, vol. 54, no. 2, Wiley, 2011, διαθέσιμο στη ιστοσελίδα https://bit.ly/3FY7bRT (ημερομηνία πρόσβασης 24 Σεπτεμβρίου 2021) 87–103

ικανοποιητικά τις βασικότερες στοχεύσεις των Σατραπών της Περσικής Αυτοκρατορίας ως φορέων της πολιτικής του Μ. Βασιλιά, αλλά και τις ενέργειες προς επίτευξη αυτών.[23]

[23] Βλ. S. Hornblower, « *The Greek World*», ο. π. 72

2. Μεθοδολογία

2. 1. **Περιγραφή εφαρμοσθείσας μεθοδολογίας**

Ο καθ. Ι. Θ. Μάζης στο βιβλίο του *Μεταθεωρητική Κριτική Διεθνών Σχέσεων και Γεωπολιτικής: Το Νεοθετικιστικό Πλαίσιο*, εντοπίζει την έλλειψη ενός κοινώς αποδεκτού μεθοδολογικού εργαλείου για τη μελέτη του «*διεθνούς γίγνεσθαι»* και τονίζει την πολυσημία που διαπνέει αυτό που καλείται *Διεθνείς Σχέσεις*. Ορμώμενος από αυτή του την παρατήρηση και αντλώντας από ένα ευρύ γνωστικό φάσμα προτείνει μια μέθοδο μελέτης η οποία δεν στηρίζεται σε σχολές σκέψεις, ιδεοληψίες ή αμιγώς ιστορικού χαρακτήρα καταγραφή των τάσεων και των δυναμικών που εμφανίζουν οι δρώντες του *διεθνούς γίγνεσθαι*. Σύμφωνα με την προταθείσα, από τον καθηγητή, μέθοδο τα γεωπολιτικά υποδείγματα οφείλουν να στηρίζονται πάνω στην χρήση μετρήσιμων ή δυνάμει μετρήσιμων δεδομένων με στόχο την ανάδειξη ανακατανομής της ισχύος.[24]

Η Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση αποτελεί γεωγραφική μέθοδο ανάλυσης, που στηρίζεται στη διεπιστημονικότητα[25] για να εξάγει γεωπολιτικά υποδείγματα με βάση την προκύπτουσα ανακατανομή ισχύος εντός ενός Συστήματος. Ακριβέστερα, σύμφωνα με τον εισηγητή της μεθοδολογίας καθηγητή Ι. Θ. Μάζη η Σ.Γ.Α είναι " *η γεωπολιτική ανάλυση ενός γεωγραφικού Συστήματος ανισόρροπου κατανομής ισχύος, η οποία μελετά, περιγράφει και προβλέπει τις συμπεριφορές και τις επιπτώσεις των αντιτιθέμενων και διακριτών πολιτικών δράσεων ανακατανομής της ισχύος και των ιδεολογικών μεταφυσικών που τις καλύπτουν, στο πλαίσιο των γεωγραφικών Συμπλόκων που οι πολιτικές αυτές καλύπτουν"*[26]

Επομένως η Σ.Γ.Α μελετά έναν ορισθέντα γεωπολιτικό παράγοντα ο οποίος ορίζεται ως ο παράγων αυτός ο οποίος προκαλεί την ανακατανομή της ισχύος στο εκάστοτε υπό μελέτη Σύστημα/Σύμπλοκο, επηρεάζοντας συγκεκριμένους δείκτες ενός ή παραπάνω γεωπολιτικών πυλώνων ισχύος. Συνεπώς, ο γεωπολιτικός παράγοντας εντοπίζεται, δρα και επηρεάζει το Σύμπλοκο, το οποίο χωρικά διακρίνεται στο Σύστημα και τα Υποσυστήματα.

Ως γεωπολιτικό Σύμπλοκο ορίζεται η ευρύτερη γεωγραφική ενότητα εντός της οποίας εντοπίζεται το γεωπολιτικό Σύστημα, το οποίο αποτελεί το ακριβές άθροισμα των εδαφικών ενοτήτων που αποτελούν τα Υποσυστήματα εντός των

[24]Βλ. Ι. Θ. Μάζης, *Μεταθεωρητική κριτική διεθνών σχέσεων και γεωπολιτικής.*
[25]Βλ. Ι. Θ. Μάζης, *Μεταθεωρητική κριτική διεθνών σχέσεων και γεωπολιτικής*, ο. π. 396
[26]Βλ. Ι. Θ. Μάζης, *Μεταθεωρητική κριτική διεθνών σχέσεων και γεωπολιτικής.*

οποίων εντοπίζεται η δράση και η επιρροή του γεωπολιτικού παράγοντα. Προσοχή πρέπει να δοθεί στο γεγονός ότι αναλόγως το προς εξέταση θέμα, το Σύμπλοκο μπορεί είτε να συμπίπτει με το Σύστημα είτε να το περιέχει.

- Ως Υποσύστημα ορίζεται η εδαφική εκείνη ενότητα εντός της οποίας η δράση και η λειτουργία του γεωπολιτικού παράγοντα είναι ομοιογενής.
- Ως Υπερσύστημα ορίζεται το σύνολο των πόλων Διεθνούς Ισχύος που επηρεάζουν τη δράση του γεωπολιτικού παράγοντα στο εσωτερικό των Υποσυστημάτων, επομένως στο σύνολο του γεωπολιτικού Συστήματος.
- Ως γεωπολιτικοί πυλώνες ισχύος ορίζονται οι πυλώνες που καθορίζουν την ισχύ και την κατανομή της εντός ενός γεωπολιτικού Συμπλόκου. Η Σ.Γ.Α μελετά τέσσερις πυλώνες ισχύος. Τον πυλώνα Άμυνας και Ασφάλειας, τον πυλώνα Πολιτικής, τον πυλώνα Οικονομίας και τον πυλώνα Πολιτισμού/Πληροφορίας. Οι γεωπολιτικοί πυλώνες ισχύος αναλύονται μέσω της χρήσης απλών και σύνθετων γεωπολιτικών δεικτών.[27]

2. 2. **Ανάλυση του τίτλου βάσει της Σ.Γ.Α**

Στην παρούσα ενότητα ακολουθεί η ανάλυση του τίτλου του θέματος της διπλωματικής εργασίας με βάση την ανωτέρω αναφερθείσα ορολογία της Σ.Γ.Α.

-Ως γεωπολιτικός παράγων ανακατανομής της ισχύος ορίζεται η Σ. Ε.

-Το Σύστημα, στο οποίο εντοπίζεται η επίδραση του γεωπολιτικού παράγοντα, αποτελείται από δύο εδαφικές ενότητες/Υποσυστήματα. Το πρώτο Υποσύστημα αποτελείται από την εδαφική ενότητα της Σικελίας και το δεύτερο από την εδαφική ενότητα της Α. Η.

-Όσον αφορά στο Σύμπλοκο ενίοτε μπορεί να συμπίπτει με το Σύστημα. Ωστόσο, στην παρούσα εργασία το Σύμπλοκο χωρικά ορίζεται ως το σύνολο του ελληνικού κόσμου του ύστερου 5ου αιώνα π. Χ. Ο ελληνικός κόσμος γεωγραφικά εκτείνεται από τον Εύξεινο Πόντο και τον Ελλήσποντο, τα νησιά του Αιγαίου και τις πόλεις-κράτη της Ιωνίας, την ηπειρωτική Ελλάδα μέχρι και τις ελληνικές αποικίες της Δύσης στη Σικελία και την Κάτω Ιταλία.

[27]Βλ. Ξ. Μ. Δωματιώτη, «Η διεπιστημονική προσέγγιση της Συστημικής Γεωπολιτικής Αναλύσεως», Civitas Gentium 5:4 (2017), 149-157

-Ως Υπερσυστημικοί δρώντες ορίζονται η Π. Α, η Καρχηδόνα και η Σπάρτη. Εκ των τριών, άμεση επιρροή επί του γεωπολιτικού παράγοντα άσκησε αποκλειστικά η Σπάρτη. Η Π. Α καθώς και η Καρχηδόνα, παρότι είχαν ισχυρά συμφέροντα επί των δύο Υποσυστημάτων εκμεταλλεύτηκαν τον γεωπολιτικό παράγοντα προς επίτευξη ήδη ορισθέντων πολιτικών επιλογών, οι οποίες είχαν και στις δύο περιπτώσεις εκφρασθεί κατά το παρελθόν.

-Ο Πυλώνας Ισχύος που επιλέχθηκε για να αναλυθεί η δράση του γεωπολιτικού παράγοντα είναι αυτός της Άμυνας/Ασφάλειας.

-Οι δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν για τον Πυλώνα της Άμυνας/Ασφάλειας είναι δύο. Ο πρώτος δείκτης είναι απλός και εκφράζεται μέσω του συνόλου των στρατιωτικών δυνάμεων που επιχείρησαν στη Σ. Ε μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων δρώντων πριν, κατά τη διάρκεια αλλά και μετά το πέρας της εκστρατεία. Ο δεύτερος δείκτης που επιλέχθηκε είναι σύνθετος και αποτελείται από δύο μεγέθη. Το πρώτο μέγεθος είναι η γεωγραφική έκταση εκφρασμένη σε τετραγωνικά χιλιόμετρα, εντός της οποίας οι δρώντες καλούνταν να προβάλουν την ισχύ τους. Το δεύτερο μέγεθος είναι το σύνολο της ισχύος του στρατεύματος πριν και μετά την διεξαγωγή της εκστρατείας. Μέσω αυτού του δείκτη στόχος είναι η ανάδειξη της επίπτωσης της Σ.Ε στην δυνατότητα προβολής ισχύος στα δύο Υποσυστήματα.

2. 3. **Ερευνητικοί Περιορισμοί**

Κατά την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας ο σημαντικότερος ερευνητικός περιορισμός εντοπίστηκε στην έλλειψη λεπτομερών ποσοτικοποιημένων δεδομένων τόσο ως προς τις στρατιωτικές δυνάμεις που αναπτύχθηκαν κατά τη περίοδο του Π. Π, όσο και ως προς τα οικονομικά στοιχεία των εκάστοτε δρώντων. Παρότι η δευτερογενής βιβλιογραφία έχει προσπαθήσει να φωτίσει αυτές τις πτυχές της σύγκρουσης μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης, τα δεδομένα πρέπει να προσεγγίζονται με επιφύλαξη και μετριοπάθεια. Η συλλογή, η σύγκριση και η ποσοτικοποίηση των δεδομένων έγιναν κατά την κρίση του γράφοντος με στόχο την εξαγωγή, κατά το δυνατό, ασφαλών - μη υποκειμενικών - συμπερασμάτων.

Ένας ακόμα ερευνητικός περιορισμός προκύπτει από τη χρήση της μεθοδολογίας στο επιλεχθέν θέμα της εργασίας. Η Σ.Γ.Α, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, μελετά,

περιγράφει και προβλέπει τις συμπεριφορές των δρώντων εξάγοντας κατ' αυτό τον τρόπο συμπεράσματα (γεωπολιτικό υπόδειγμα) και καταθέτοντας προτάσεις υπό την μορφή γεωστρατηγικής σύνθεσης. Από τις τρεις λειτουργίες της Σ.Γ.Α στην παρούσα εργασία η διαδικασία της πρόβλεψης είναι αδύνατη δεδομένης της ήδη γνωστής έκβασης τόσο της Σ. Ε όσο και του Π. Π εν γένει. Εντούτοις, τα συμπεράσματα που θα εξαχθούν μέσω της γεωπολιτικής ανάλυσης αποσκοπούν στην – κατά το μάλλον ή το ήττον, ανάδειξη του μεγέθους της ανακατανομής ισχύος που προέκυψε έπειτα από τη εκστρατεία των Αθηναίων στη Σικελία.

Ακόμη, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω η Σ.Γ.Α είναι διεπιστημονική αναλυτική μέθοδος, συνεπώς ο ερευνητής πρέπει να μπορεί να χρησιμοποιήσει μαθηματικά και γεωγραφικά εργαλεία ώστε να αναδείξει με μεγαλύτερη ασφάλεια τις τάσεις ανακατανομής ισχύος στα υπό μελέτη Υποσυστήματα. Η βέλτιστη προσέγγιση του εν λόγω θέματος επιτάσσει την ύπαρξη ομάδας επιστημόνων διαφορετικών γνωστικών πεδίων. Εντούτοις, στην παρούσα διπλωματική, λόγω έλλειψης γνώσης πάνω στη χρήση μαθηματικών εργαλείων, ο γράφων θα περιορισθεί στη χρήση στατιστικών πινάκων για την ανάδειξη των τάσεων ανακατανομής της ισχύος.

Ακόμη, πρέπει να γίνει αναφορά στον περιορισμό των 15.000 λέξεων που τίθεται στα πλαίσια της εκπόνησης της διπλωματικής. Η ιστορία του Π. Π έχει μελετηθεί εκτενώς και του έχει αποδοθεί σημαίνουσα σημασία τόσο για τα γεγονότα που πραγματεύονται όσο και για την αναλυτική προσέγγιση του Θουκυδίδη σε αυτά. Η ευρύτητα, λοιπόν, και η σημασία των γεγονότων σαφώς θα αναλυόταν σε μια εκτενέστερη έρευνα, γεγονός που δεν καθίσταται δυνατό εν προκειμένω.

Τέλος, εντοπίζεται ένας ερευνητικός περιορισμός ως προς το μεθοδολογική διαδικασία. Οι δύο από τους τρεις Υπερσυστημικούς δρώντες δεν επηρεάζουν άμεσα τον γεωπολιτικό παράγοντα καθ' οιονδήποτε τρόπο. Σύμφωνα με τη Σ.Γ.Α, οι Υπερσυστημικοί δρώντες επηρεάζουν την δράση του γεωπολιτικού παράγοντα επί των Υποσυστημάτων. Στην παρούσα θεματική, η Π. Α και η Καρχηδών δεν επηρεάζουν τον γεωπολιτικό παράγοντα, επιχειρούν όμως να καρπωθούν άμεσα τα οφέλη που δημιουργούνται από τον πόλεμο που διενήργησαν οι Αθηναίοι επιδιώκοντας την επίτευξη ζωτικών, γι' αυτές συμφερόντων.

3. Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση

3.1. **Εισαγωγή**

Με το πέρας των Μηδικών Πολέμων εκφράσθηκε η αναγκαιότητα δημιουργίας ενός συμμαχικού σχηματισμού, ο οποίος θα λειτουργούσε αποτρεπτικά σε περίπτωση νέων επιθετικών επιχειρήσεων των Περσών. Στόχος ήταν η κατασκευή ενός αξιόμαχου στόλου ικανού να επιτηρεί το Αιγαίο, ελέγχοντας τους θαλάσσιους δρόμους και εξασφαλίζοντας την ομαλότητα εντός στον αιγιακό χώρο. Εκ των δύο πρωτοστατησασών στα Μηδικά, πόλεων-κρατών, η Σπάρτη δεν εντάχθηκε σε αυτό το συμμαχικό σχήμα. Παρότι η Πελοπόννησος δεν επλήγη από τον πόλεμο, η Σπάρτη είχε εσωτερικά ζητήματα τα οποία την απέτρεπαν από το να συμμετέχει. Οι εύθραυστες συμμαχίες στην Πελοπόννησο καθώς και ο συνεχής φόβος εξέγερσης των ειλώτων οδήγησαν τους Σπαρτιάτες σε μια πιο εσωστρεφή στρατηγική στόχευση. Ενδεικτικό της εσωστρέφειας που χαρακτήρισε την σπαρτιατική στρατηγική ήταν η πρόταση που έκαναν για τείχιση του Ισθμού.[28] Παρότι αυτή η ιδέα εγκαταλείφθηκε λόγω του μάταιου του χαρακτήρα αυτής της ενέργειας, ο ερευνητής αποκτά μια ευκρινή εικόνα για το πως οραματίζονταν την μετά τα Μηδικά εποχή οι Σπαρτιάτες και πόσο μεγάλη σημασία είχε γι' αυτούς ως ζωτικός χώρος.

Εκτός από τη στρατηγική σκοπιά του ζητήματος, πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν και το ζήτημα των πόρων, τόσο ως προς το ανθρώπινο δυναμικό όσο και ως προς το οικονομικό τομέα. Η κατασκευή αξιόμαχου στόλου προϋπέθετε αφενός μεγάλες δαπάνες και αφετέρου εμπειρία ως προς την ναυπήγηση των πλοίων. Η σπαρτιατική οικονομία βασιζόταν στην αγροτική δραστηριότητα, η οποία με την σειρά της βασιζόταν στην ύπαρξη ειλώτων.[29] Ταυτόχρονα, η στρατιωτική δύναμη των Σπαρτιατών, παρότι η ισχυρότερη στον ελληνικό κόσμο της εποχής, ήταν ολιγάνθρωπη δεδομένων των προϋποθέσεων που επιβάλλονταν ώστε να μπορεί κάποιος να υπηρετεί ως οπλίτης. Συνεπώς, από οικονομικής και στρατιωτικής απόψεως η Σπάρτη δεν είχε την ευχέρεια να διαθέσει πόρους.

[28]Βλ. J. Ober, *The rise and fall of Classical Greece, 478–404 BCE, 478–404 BCE* ο. π. 192

[29]Βλ. Jennifer A. W. Warren «Financing the Peloponnesian War: the Peloponnesian perspective» στο C. A. Asins, C. M. Alonso, P. O. Morán (eds.) XIII Congreso Internacional de Numismática, Madrid, 2005, 317-20

Αντιθέτως, η πολιτική που ακολούθησε η Αθήνα υπήρξε εκ διαμέτρου αντίθετη. Παρότι επλήγη σφοδρά κατά την διάρκεια του πολέμου, ηγήθηκε του συμμαχικού σχήματος έχοντας ήδη εμπειρία ως προς τη ναυπήγηση πλοίων και έμπειρα πληρώματα, αποτέλεσμα της ναυτικής πολιτικής του Θεμιστοκλή κατά τα Μηδικά και εντεύθεν.[30] Ταυτόχρονα, στοχεύοντας στην εξασφάλιση της ακεραιότητας της πόλεως προχώρησε στην περιτείχιση αυτής και στην κατασκευή των Μακρών Τειχών. Κατ' αυτόν τον τρόπο δημιούργησε τις κατάλληλες προϋποθέσεις ως προς την αμυντική της θωράκιση. Πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν η έλλειψη στρατηγικού βάθους της Αθήνας από χωρικής απόψεως. Προς βορρά, οι σχέσεις της Αθήνας με την Βοιωτία μεταβάλλονταν και νότια υπήρχε πάντα ο κίνδυνος ενός εκστρατευτικού σώματος από την Πελοπόννησο.[31] Φαίνεται, λοιπόν, πως η ναυτική πολιτική της Αθήνας εξυπηρέτησε πολυεπίπεδα τον σκοπό της. Αρχικά, η πόλη απέκτησε θωράκιση και στρατηγικό βάθος στη θάλασσα. Ταυτόχρονα, ο σημαίνων ρόλος που είχε εξ αρχής στην Δ. Σ την ανήγαγε πολύ σύντομα σε ρυθμιστή των γεγονότων και την ωφέλησε τόσο σε οικονομικό όσο και σε στρατιωτικό επίπεδο. Ακόμα και πριν τη μεταφορά του συμμαχικού ταμείου, η Αθήνα ήταν σε θέση να ελέγχει την εκμετάλλευση των πόρων της συμμαχίας και οι στρατιωτικές επιχειρήσεις που διενήργησε σε αυτή την περίοδο, την ωφέλησαν στρατιωτικά όσον αφορά στην απόκτηση στρατιωτικής και ναυτικής εμπειρίας.[32]

Από την ίδρυση της Δ. Σ μέχρι και το ξέσπασμα του Π. Π λαμβάνουν χώρα σημαντικά γεγονότα που δικαιολογούν και αποκρυσταλλώνουν το διπολικό χαρακτήρα εντός του Συστήματος Αθήνας - Σπάρτης.[33] Από γεωγραφικής απόψεως η Αθήνα σε αυτό το διάστημα σημειώνει τρεις πολύ σημαντικές επιτυχίες ως προς τον τομέα της ασφάλειας. Κατ' αρχάς κατακτά τα Μέγαρα και την Αίγινα. Η πόλη – κράτος των Μεγάρων βρίσκεται νότια της Αθήνας και παρεμβάλλεται μεταξύ αυτής και της Πελοποννήσου. Κατ' αυτόν τον τρόπο διευρύνει το στρατηγικό της βάθος στα ηπειρωτικά. Επίσης, η κατάκτηση της Αίγινας αποτέλεσε εξίσου στρατηγικής σημασίας επιτυχία δεδομένης της εγγύτητας του νησιού με τον

[30]Βλ. J. Ober, *The rise and fall of Classical Greece, 478–404 BCE*, 478–404 BCE» ο. π. 201

[31]Βλ. T. Wick, «*Megara, Athens, and the West in the Archidamian War: A Study in Thucydides*» Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte, 28(1), 1-14, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3p4lbCK, (ημερομηνία πρόσβασης 4 Ιουνίου 2021), 1-2

[32]Βλ. J. Ober, *The rise and fall of Classical Greece, 478–404 BCE*» ο. π. 201

[33]Βλ. Π. Ήφαιστος, «*Ιστορία, Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*», Ποιότητα, Αθήνα 2009, 42-44

Πειραιά. Έπειτα, περί το 450-449 π. Χ, φαίνεται ότι η Αθήνα και η Περσία έφτασαν σε κάποιου είδος συμφωνία περί μη-επιθέσεως του ενός στον άλλο. Αυτό τις επέτρεπε να μειώσει τους πόρους που διέθετε για την ασφάλεια της από τα ανατολικά και να επικεντρωθεί στην επέκταση της επιρροής της. Αντιθέτως, η αποτυχία κατάληψης της Βοιωτίας, έπειτα από παρέμβαση των Σπαρτιατών, περιόριζε το στρατηγικό βάθος της Αθήνας στα γεωγραφικά όρια της Αττικής **(Χάρτης 1)**.

Στην Πελοπόννησο η Σπάρτη αντιμετώπιζε τα δικά της ζητήματα ασφάλειας. Το σημαντικότερο πρόβλημα εντοπιζόταν στη διαχείριση του πλήθος των ειλώτων, οι οποίοι υπερτερούσαν αριθμητικά έναντι των Σπαρτιατών. Έτσι, διατηρούνταν μονίμως ένας παράγοντας που μπορούσε να προκαλέσει αστάθεια στην Πελοπόννησο.[34] Πράγματι, εκμεταλλευόμενοι έναν σεισμό, είλωτες οχυρώθηκαν στο όρος Ιθώμη καθιστώντας τους Σπαρτιάτες ανήμπορους να αντιδράσουν. Η αδυναμία τους να διαχειριστούν μιας μεγάλης έκτασης επανάσταση γίνεται φανερή από το γεγονός ότι αρχικά ζήτησαν τη συνδρομή των Αθηναίων, των οποίων την ισχύ επιχειρούσαν να υποσκάψουν. Ταυτόχρονα, ένας ακόμα αποσταθεροποιητικός παράγοντας για τους Σπαρτιάτες στην Πελοπόννησο αποτελούσαν οι Αργείοι.[35] Εντούτοις, συγκριτικά με την Αθήνα, η Σπάρτη είχε μεγαλύτερο στρατηγικό βάθος στα ηπειρωτικά ενώ αυτόν το ρόλο θα μπορούσε να τον επιτελέσει και η Σικελία. **(Χάρτης 2)**

Συμπερασματικά, η Αθήνα παρότι δεν διέθετε στρατηγικό βάθος στην ηπειρωτική Ελλάδα επένδυσε στην ναυτική ισχύ, η οποία την ωφέλησε σε οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο. Η επεκτατική της δράση και η επιμονή της για την διατήρηση των φόρων στα επίπεδα προ της συνθήκης με τους Πέρσες δημιούργησε αποσχιστικές τάσεις εντός της συμμαχίας, οι οποίες εκδηλώθηκαν από πολύ νωρίς. [36] Η Σπάρτη, παρότι διέθετε στρατηγικό βάθος, ήταν αντιμέτωπη με εσωτερικά ζητήματα τα οποία υπέσκαπταν τόσο την ασφάλεια της όσο και την

[34]Βλ. J. Chambers, On Messenian and Laconian Helots in the Fifth Century B.C. The Historian, 40(2), διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3leNZr0 (ημερομηνία πρόσβασης 5 Οκτωβρίου 2021) 276 - 281

[35]Για τις σχέσεις μεταξύ Σπάρτης και Άργους αναλυτικά βλ. T. Kelly, «*The Traditional Enmity Between Sparta and Argos: The Birth and Development of a Myth*» The American Historical Review, 75(4), 971-1003. διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3FTqDPC, (ημερομηνία πρόσβασης 21 Μαΐου 2021)

[36] Βλ. V. Azoulay, *Pericles of Athens*, Princeton University Press, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3oZVzqu , ημερομηνία πρόσβασης 25/5/2021), 53 -54

οικονομία της. Ως προς τον επεκτατισμό της Αθήνας ακολούθησε μετριοπαθή πολιτική, αφού η ανάμειξη της επί των επιχειρησιακών σχεδιασμών των Αθηναίων περιοριζόταν σε πολεμικές επιχειρήσεις μικρής έκτασης και διπλωματικές παρεμβάσεις.

3. 2. **Περιγραφή του Γεωπολιτικού Παράγοντα**

Η εκστρατεία των Αθηναίων στη Σικελία διενεργήθηκε το 415 π. Χ ενώ ο Π. Π μαινόταν. Η απόφαση των Αθηναίων για τη διεξαγωγή μιας τόσο απαιτητικής επιχείρησης σχετιζόταν άμεσα με τα στρατηγικά και εμπορικά συμφέροντα της Αθήνας στη Δύση. Είχε ήδη επιχειρήσει μια φορά το 427 π. Χ να κάνει προβολή ισχύος στο νησί και παράλληλα επιδίωκε και ανανέωνε προϋπάρχουσες συμμαχίες με πόλεις που κατά κανόνα δεν είχαν εποικιστεί από Δωριείς. Η ίδρυση των Θουρίων, οι συμμαχίες με πόλεις της Σικελίας και η σημασία που απέδωσαν στον έλεγχο της Κέρκυρας αποδίδουν ευκρινώς την τάση της Αθήνας να ελέγχει τα θαλάσσια περάσματα που συνδέουν τον ελληνικό χώρο με αυτόν της Ιταλίας και της Σικελίας.[37] **(Χάρτης 3i)**

Ο σκοπός αυτής της στρατηγικής σχετίζεται αφενός με ζητήματα ασφαλείας και αφετέρου με οικονομικά οφέλη τα οποία θα αποκόμιζε η Αθήνα σε περίπτωση εδραίωσης της στο συγκεκριμένο χώρο. Ως προς το ζήτημα της ασφάλειας, ήδη από την αρχή του Π. Π οι Σπαρτιάτες ως μέρος της Π. Σ είχαν ζητήσει την στρατιωτική συνδρομή των πόλεων της Σικελίας. [38] Σαφώς το ενδεχόμενο ενίσχυσης του στρατοπέδου των Σπαρτιατών με νέες δυνάμεις απασχολούσε την αθηναϊκή στρατηγική σκέψη. Ως προς το ζήτημα της οικονομίας τα οφέλη για τους Αθηναίους ήταν ακόμα μεγαλύτερα. Ο έλεγχος του εμπορίου από τον ελληνικό χώρο προς την Σικελία θα επέκτεινε περαιτέρω την εμπορική της δράση. Ταυτόχρονα, εάν επιτύγχανε να εντάξει ένα μέρος των πόλων της Σικελίας υπό την σφαίρα επιρροής της θα αύξανε εξαιρετικά τα έσοδα της από τους φόρους καθώς και την επάρκεια της σε σιτάρι.

Το μέγεθος του εκστρατευτικού σώματος καταδεικνύει τη σοβαρότητα με την οποία προετοιμάστηκαν οι Αθηναίοι γι' αυτό τους το εγχείρημα. Σε αυτό συνετέλεσε και η πρότερη εμπειρία που είχαν αποκομίσει από την εκστρατεία του

[37]Βλ. J. Nash, «Sea Power in the Peloponnesian War» Naval War College Review, 2018, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3FRRThd (ημερομηνία πρόσβασης 20 Μαΐου 2021). 32 -133

[38]Βλ. Kelly, Thomas. "Thucydides and Spartan Strategy in the Archidamian War." ο. π. 31

427 π. Χ. Εντούτοις, στήριξαν ένα μέρος του σχεδιασμού τους σε σαθρές βάσεις πιστεύοντας ότι θα μπορέσουν εύκολα να αναπτύξουν ένα δίκτυο συμμαχιών με πόλεις – κράτη της Σικελίας, στόχος που δεν είχαν καταφέρει να επιτύχουν επαρκώς ούτε την προηγούμενη φορά.[39]

Μπορεί η Σ. Ε να θεωρείται η μετουσίωση του ηγεμονικού επεκτατισμού ενός δρώντα αλλά υπό το πρίσμα της γεωπολιτικής φαίνεται ότι η Αθήνα, παράτολμα μεν, είχε σοβαρούς λόγους για τους οποίους έκρινε την επέμβαση στη Σικελία ήταν αναγκαία.

Σημαντική παράμετρος που έπαιξε ρόλο στην διεξαγωγή του πολέμου μεταξύ Αθηναίων και Συρακουσίων αποτελεί η συσπείρωση που παρατηρήθηκε στο δωρικό στοιχείο. Η μελέτη εθνοτικών ταυτοτήτων κατά την αρχαιότητα πρέπει να προσεγγίζεται με προσοχή κυρίως εξαιτίας της έλλειψης στοιχείων. Εντούτοις, μέσα από το έργο του Θουκυδίδη αναδεικνύεται όχι μόνο η επίγνωση δωρικής ή ιωνικής καταγωγής αλλά και η χρήση τους στο πολιτικό και διπλωματικό λεξιλόγιο. Με βάση τη δωρική καταγωγή και ανωτερότητα ο Ερμοκράτης προσπαθεί να πείσει τους Καμαρίνους να ταχθούν υπέρ των Συρακουσίων ενώ σε δύο περιπτώσεις τονίζεται πλαγίως και η υπεροχή των Δωριέων στο στρατιωτικό πεδίο. Παράλληλα, σε άλλο σημείο της εξιστόρησης των γεγονότων του πολέμου ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι οι αντιμαχόμενοι δεν επέλεξαν στρατόπεδα με βάση τη *ξυγγένια* αλλά τα συμφέροντα τους. [40] Ένα ασφαλές συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί εξ αυτού είναι ότι η αναφορά στη δωρική καταγωγή χρησιμοποιείται κυρίως από την πλευρά των αμυνόμενων. Ωστόσο φαίνεται ότι για την Αθήνα που είναι ένας επεκτατικός δρώντας η διπλωματία του συμφέροντος ήταν σημαντικότερη από την διπλωματία της καταγωγής. Και στις δύο εκστρατείες στη Σικελία, η Αθήνα επιχείρησε να συγκεντρώσει συμμάχους από δωρικές πόλεις. Εκ του αποτελέσματος, αυτή η αντίληψη της Αθήνας αποδείχθηκε λανθασμένη παρότι συγκέντρωσε μικρές στρατιωτικές μονάδες κυρίως από Σικελούς αυτόχθονες.

Ταυτόχρονα, αναφορά πρέπει να γίνει και ως προς τις προσωπικότητες που ανέλαβαν την υλοποίηση αυτής του πολέμου από τα δύο αντιμαχόμενα μέρη. Η αρχηγεία του αθηναικού στρατεύματος ανατέθηκε σε τρεις στρατηγούς. Ο Αλκιβιάδης και ο Λάχαχος προέκριναν μια επιθετικότερη τακτική προσέγγιση της

[39] Βλ. A. J. Holladay, «Athenian Strategy in the Archidamian War» ο. π. 408

[40] Βλ. J. Alty, «Dorians and Ionians.» , The Journal of Hellenic Studies, vol. 102, [Society for the Promotion of Hellenic Studies, Cambridge University Press], 1982, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://doi.org/10.2307/631122 (ημερομηνία πρόσβασης 6 Μαρτίου 2022) , 1–14

στρατιωτικής επιχείρησης σε αντίθεση με τον Νικία ο οποίος προέκρινε μια τακτική, την οποία θεώρησε μικρότερου ρίσκου σε αντίθεση με αυτή των συστρατηγών του.[41] Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι σε σχέση με την σημερινή εποχή που υπάρχει εικόνα των επιχειρησιακών δεδομένων σε ένα κέντρο λήψης αποφάσεων πολύ μακριά από το πεδίο, κατά την αρχαιότητα, μετά την απομάκρυνση από τη βάση δεν υπήρχε η δυνατότητα ταχείας μετάδοσης της πληροφορίας. Αυτό είχε ως άμεση συνέπεια ο εκάστοτε στρατηγός να φέρει την ευθύνη λήψης αποφάσεων, που σχετιζόντουσαν με την εκτέλεση του επιχειρησιακού σχεδιασμού λαμβάνοντας υπ' όψιν όλες τις νέες μεταβλητές που προέκυπταν. Όπως γίνεται αντιληπτό, η προσωπικότητα του εκάστοτε στρατηγού σαφώς επηρέαζε εν μέρει την έκβαση των πολεμικών επιχειρήσεων.

Το στρατιωτικό δόγμα που ακολουθούσε η Αθήνα, προ της αποστολής του εκστρατευτικού σώματος στη Σικελία, χαρακτηρίζεται από την αμφίβια προβολή στρατιωτικής ισχύος με πολεμικά πλοία να μεταφέρουν στρατιωτικές δυνάμεις και με αυτό τον τρόπο να μπορούν να ελέγχουν το Υποσύστημα Β'. Με γνώμονα αυτό το δόγμα επελέγησαν ο Αλκιβιάδης με τον Λάμαχο. Όσον αφορά και την επιλογή του Νικία πρέπει να εντοπίσουμε την αιτιολόγηση της στην ύπαρξη συντηρητικότερων πολιτικών απόψεων εντός του αθηναϊκου πεδίου λήψης αποφάσεων.[42] Εντούτοις, η ανάκληση του Αλκιβιάδη στην Αθήνα μετέβαλε τις συνθήκες ηγεσίας του εκστρατευτικού σώματος με τον Νικία να αναλαμβάνει την πρωτοκαθεδρία όντας αρχαιότερος. Η μεταβολή αυτή είχε ως συνέπεια την αλλαγή του επιχειρησιακού σχεδιασμού των Αθηναίων. Παρότι δεν καθίσταται δυνατή η υποστήριξη της άποψης ότι η ήττα των Αθηναίων οφείλεται στην ατολμία του Νικία, αποτελεί δεδομένο ότι αυτή η τακτική χαμηλότερου ρίσκου έδωσε τον αναγκαίο χρόνο στους Συρακουσίους να συντάξουν τις δυνάμεις σε ικανοποιητικότερο βαθμό.

Όσον αφορά το στρατόπεδο των Συρακουσίων, αναδεικνύεται σε σημαίνουσα προσωπικότητα ο Ερμοκράτης ο οποίος είχε γίνει σαφές ήδη από τη Σύνοδο της Γέλας το 424. Επιτυγχάνει να οργανώσει τις στρατιωτικές δυνάμεις των

---

[41] Βλ. B. D. Meritt, «The Departure of Alcibiades for Sicily.», *American Journal of Archaeology*, vol. 34, no. 2, Archaeological Institute of America, 1930, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://doi.org/10.2307/498535(ημερομηνία πρόσβασης 6 Μαρτίου 2022) , 125–152

[42] D. Lateiner, «Nicias' Inadequate Encouragement (Thucydides 7. 69. 2).» *Classical Philology*, vol. 80, no. 3, University of Chicago Press, 1985, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.jstor.org/stable/269855 (ημερομηνία πρόσβασης 7 Μαρτίου 2022), 201–213,

Συρακουσίων ώστε να μπορέσουν να αμυνθούν αποτελεσματικά κατά τις πρώτες μάχες, εκμεταλλευόμενος και την χρήση του ιππικού, το οποίο είχαν υποτιμήσει ως όπλο οι Αθηναίοι εξαιτίας της μη προσαρμογής του επιχειρησιακού σχεδιασμού τους στην τοπογραφία της Σικελίας και - κυρίως - πέριξ της πόλεως των Συρακουσών.[43] Τέλος, σημαντικός ήταν ο αντίκτυπος της παρουσίας του Γυλίππου ο οποίος πέτυχε - μέσω της παρουσίας του - δύο επιτεύγματα, αυτό της περαιτέρω συσπείρωσης του δωρικού στοιχείο και αυτό της μεταφοράς τεχνογνωσίας ως προς την διεξαγωγή των επιχειρήσεων εναντίον των Αθηναίων, στις οποίες οι Σπαρτιάτες είχαν μεγαλύτερη εμπειρία. [44]

Κύριος παράγοντας στο πεδίο αποτέλεσε η γεωμορφολογία της Σικελίας και κυρίως ο χώρος γύρω από τις Συρακούσες. Το μεγαλύτερο μέρος των ορεινών όγκων εντοπίζεται στα βόρεια του νησιού. Όπως φαίνεται στον χάρτη που παρατίθεται στο παράρτημα, το υψόμετρο πέριξ παραθαλάσσιων πόλεων είναι μέχρι 250 μέτρα και καταλαμβάνεται από πεδινές καλλιεργήσιμες εκτάσεις. **(Χάρτης 3)** Σε αντίθεση με την γεωμορφολογία του εδάφους στο Υποσύστημα Β', η γεωμορφολογία στο Υποσύστημα Α' χαρακτηρίζεται από περισσότερους ορεινούς όγκους σε όλο το μήκος τόσο της ηπειρωτικής Ελλάδος όσο και των νησιών και στα παράλια της Μικράς Ασίας. **(Χάρτης 6)**

3. 3. **Περιγραφή Υπερσυστημικών Δρώντων**

3. 3. 1. **Καρχηδόνα**

Κατά τη διάρκεια του 5ου αιώνα π. Χ, η πόλη της Καρχηδόνας αποτελούσε έναν ισχυρό πόλο ισχύος στη δυτική Μεσόγειο δραστηριοποιούμενη εμπορικά από το ανατολικότερο έως και το δυτικότερο άκρο της Μεσογείου. Ιδιαίτερα στενές ήταν οι εμπορικές σχέσεις που είχε με την Αθήνα, γεγονός που αποδεικνύεται από το πλήθος Αττικών κεραμικών που εντοπίστηκαν σε όλη τη λεκάνη της Μεσογείου και ιδίως σε περιοχές της βορείου Αφρικής όπου δραστηριοποιούνταν εμπορικά η

[43] Βλ. C. M. Farber, and C. M. Fauber «Hermocrates and Thucydides: Rhetoric, Policy, and the Speeches in Thucydides' 'History.» Illinois Classical Studies, vol. 26, University of Illinois Press, 2001, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.jstor.org/stable/23064528, (ημερομηνία πρόσβασης 8 Μαρτίου 2022) , 37–51

[44] Βλ. S. Diodorus, P. Green. «The Sicilian Expedition: The Fate of the Athenians Debated. » Arion: A Journal of Humanities and the Classics, vol. 7, no. 2, [Trustees of Boston University through its publication Arion: A Journal of Humanities and the Classics, Trustees of Boston University], 1999, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.jstor.org/stable/20163757 (ημερομηνία πρόσβασης 8 Μαρτίου 2022), 64–78

Καρχηδόνα.[45] Προτεραιότητα της καρχηδονιακής πολιτικής ήταν η επέκταση του εμπορίου και ο έλεγχος των εμπορικών δρόμων.

Για την Καρχηδόνα, ο έλεγχος μέρους της Σικελίας θα λειτουργούσε πολλαπλασιαστικά ως προς την ισχύ της αφού θα ήταν σε θέση να ελέγχει το θαλάσσιο πέρασμα που ενώνει την ανατολική με τη Δυτική Μεσόγειο (**Χάρτης 3ii**). Παρότι η Καρχηδόνα εκστράτευσε στη Σικελία το 480 π.Χ, απέτυχε να αποκομίσει τα οφέλη που επεδίωκε. Η αποτυχία της αυτή φαίνεται ότι σταδιακά προκάλεσε πολιτική αλλαγή στην Καρχηδόνα. Παρότι, δεν γνωρίζουμε ακριβή ημερομηνία, στη βιβλιογραφία είναι κοινώς αποδεκτό ότι μεταξύ της μάχης στην Ιμέρα και των νέων στρατιωτικών επιχειρήσεων στο τέλος του 5ου αιώνα συνετελέσθη μια μεταβολή στο πολίτευμα από βασιλεία σε ολιγαρχία.

Το εύρος της αλλαγής καθώς επίσης και οι αρμοδιότητες των επί μέρους σωμάτων για τις λήψεις αποφάσεων δεν είναι απόλυτα ευκρινές. Κατά πάσα πιθανότητα, η Καρχηδόνα οδηγήθηκε στη διαμόρφωση ενός μικτού πολιτεύματος στο οποίο ο Βασιλιάς λειτουργεί σύμφωνα με τις αποφάσεις ενός σώματος που αποτελούνταν από ισχυρούς οικονομικά παράγοντες. Ως προς τους επεκτατικούς σχεδιασμούς, η Καρχηδόνα έστρεψε την προσοχή της στην κατάκτηση περιοχών επί της Βορείου Αφρικής, γεγονός που αδιαμφισβήτητα ωφελούσε την εμπορική δραστηριότητα και την άρχουσα τάξη η οποία έλεγχε το εμπόριο. Η επιλογή της Βορείου Αφρικής ως πεδίο επέκτασης και ελέγχου υπέρ των Καρχηδονίων δεν σημαίνει ότι η Σικελία δεν αποτελούσε στρατηγική στόχευση γι' αυτούς.[46] Θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν το αξιόμαχο των ελληνικών πόλεων της Σικελίας και ιδίως των Συρακουσών, το οποίο, έπειτα και από την ήδη αποτυχημένη πρώτη απόπειρα, λειτουργούσε αποτρεπτικά. Συνεπώς, το κόστος διενέργειας στρατιωτικών επιχειρήσεων στη Σικελία ενδεχομένως να ήταν πολύ μεγαλύτερο από το αντίστοιχο που αφορούσε την Βόρεια Αφρική. Δεδομένης της αύξησης της ισχύος μιας εμπορικής ελίτ, φαίνεται ότι ήταν προτιμότερη η επέκταση που δεν προϋπέθετε τις ίδιες δαπάνες σε πόρους.

Εντούτοις, η επέκταση στη Σικελία δεν ήταν εκτός σχεδίων για τους Καρχηδόνιους, οι οποίοι λίγα χρόνια μετά το πέρας της Σ. Ε εκστράτευσαν εκ νέου

[45]Βλ. N. Pilkigton, *An Archaiological History of Carthaginian Imperialism*, Columbia University, 2013, 199

[46]Βλ. Sanders, Lionel J. "Punic Politics in the Fifth Century B.C." Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte, vol. 37, no. 1, 1988, pp. 72–89, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3D2ZsQh (ημερομηνία πρόσβασης 24 Απριλίου 2021)

τρεις φορές μεταξύ του 409 με 405 π. Χ. Αυτή η αλλαγή πολιτικής φαίνεται να οφείλεται σε δύο παράγοντες. Αρχικά, η Καρχηδόνα επεδίωξε να εκμεταλλευτεί τις συνέπειες του γεωπολιτικού παράγοντα ανακατανομής της ισχύος στο Υποσύστημα της Σικελίας. Παρότι νικηφόρος, ο σικελικός συνασπισμός υπό τους Συρακούσιους είχε σαφώς τόσο οικονομικές ζημίες όσο και σε επίπεδο έμψυχου στρατιωτικού δυναμικού.

Ταυτόχρονα, η εμπλοκή των Συρακουσίων στο Υποσύστημα της Α. Η στα τελευταία χρόνια του πολέμου, μείωσε έτι περισσότερο τη στρατιωτική ισχύ της ισχυρότερης πόλεως της Σικελίας. Την ίδια περίοδο λαμβάνει χώρα εκ νέου μεταβολή στο πολίτευμα της Καρχηδόνας. Στοιχεία μας δίνουν την εικόνα ενδυνάμωσης του βασιλικού θεσμού, ο οποίος σε συνδυασμό με τη ευρεία μάζα πολιτών προέκρινε μια επιθετικότερη πολιτική με στόχο τόσο την περαιτέρω εδραίωση των συμφερόντων της πόλης στην λεκάνη της Μεσογείου παρότι στη βιβλιογραφία προκρίνεται και ως λόγος των εκστρατειών η εκδίκηση για την ήττα των Καρχηδονίων στις αρχές του 5ου αιώνα.[47]

3. 3. 2. **Περσία**

Η Π. Α κατά τα εξεταζόμενα έτη αποτελούσε μια πολυεθνοτική οντότητα η οποία απαντούσε στην αρχή του ενός. Ο ανώτατος άρχων της αυτοκρατορικής αυτής δομής ήταν ο Μ. Βασιλέας στον οποίο αποδιδόταν θεϊκή υπόσταση. Για τον έλεγχο των εδαφών η Αυτοκρατορία ήταν χωρισμένη σε εδαφικές ενότητες – Σατραπείες – των οποίων τον έλεγχο αναλάμβαναν, ορισθέντες από τον Μ. Βασιλέα, διοικητές. **(Χάρτης 4)** Αρμοδιότητα τους ήταν αφενός η ασφάλεια των εδαφών ευθύνης τους και αφετέρου η συλλογή και απόδοση των φόρων.[48]

Η συνθήκη του Καλλία μεταξύ της Περσικής Αυτοκρατορίας και της Αθήνας σφράγισε τη λήξη των τριακονταετών πολεμικών συγκρούσεων μεταξύ Περσών και Ελλήνων. Από όσα αντλούμε μέσω των πηγών και της βιβλιογραφίας, η συνθήκη αυτή προέβλεπε όρους μη- επιθέσεως του ενός στον άλλο.[49] Δεχόμενη την απώλεια των κτήσεων της στην Ιωνία, η Περσία προσυπογράφει την υπεροχή της

[47]Βλ. Sanders, Lionel J. "Punic Politics in the Fifth Century B.C." ο. π.

[48]Βλ. Colburn, Henry P "Orientalism Postcolonialism and The Achaemenid Empire: Meditations on Bruce Lincoln's Religion, Empire, and Torture. ο. π.

[49]Αναλυτικά για τους όρους και τη χρονολόγηση της συνθήκης Βλ. Cawkwell, G. L. "The Peace between Athens and Persia." Phoenix, vol. 51, no. 2, 1997, pp. 115–130, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3cTYxXX (ημερομηνία πρόσβασης 22 Απριλίου 2021)

Αθήνας εντός του Β' Υποσυστήματος, και η τελευταία είναι σε θέση να διαθέσει τους πόρους που προορίζονταν για τις στρατιωτικές δαπάνες για άλλους σκοπούς.[50]

Οι όροι περί μη επιθέσεως σύμφωνα με τη γνώμη του γράφοντος στην πραγματικότητα ωφελούσαν περισσότερο την Περσία παρά την Αθήνα. Η εξακολούθηση των πολεμικών επιχειρήσεων περισσότερο θα έβλαπτε την Περσία παρά την Αθήνα η οποία είχε ναυτική υπεροχή με αποτέλεσμα να είναι σε θέση να διεξάγει πολεμικές επιχειρήσεις υπό μορφήν επιδρομών, γεγονός που θα αποσταθεροποιούσε την προς δυσμάς πτέρυγα της Αυτοκρατορίας ακόμα περισσότερο. Ταυτόχρονα, οι Αθηναίοι θα συνέχιζαν να χειραγωγούν τη Δ. Σ διατηρώντας την Περσική απειλή ως μέσω πειθούς υπέρ τους.

Για τα χρόνια που ακολούθησαν μετά την συνθηκολόγηση, η πολιτική της Περσίας ως προς το ελληνικό μέτωπο περιορίστηκε στην παρατήρηση. Πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι η Περσία εκτεινόταν από την Μικρά Ασία μέχρι την Αραβική Χερσόνησο την Αίγυπτο και το Ιράν. Συνεπώς είχε πολλά μέτωπα στα οποία θα έπρεπε να διαθέτει πόρους και παρότι δεν μας σώζονται κείμενα που να πιστοποιούν την κατάσταση που επικρατούσε στα υπόλοιπα σύνορα της Αυτοκρατορίας, ευλόγως συνάγεται το συμπέρασμα ότι η Περσία αντιμετώπιζε αντίστοιχα ζητήματα ασφάλειας και σε άλλες περιοχές.

Ο Π. Π και δη η Σ. Ε δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες ώστε η Περσία να εμπλακεί εκ νέου στα εσωτερικά ζητήματα του ελληνικού κόσμου. Ήδη από την αρχή του πολέμου οι Σπαρτιάτες παρότι προέκριναν την χερσαία εισβολή ως κύρια στρατηγική τους, έστειλαν πρέσβεις στην Περσία ζητώντας οικονομικοί ενίσχυση προς ναυπήγηση στόλου. [51] Εντούτοις, η Περσία αποφάσισε να εμπλακεί οικονομικά στον πόλεμο έπειτα από την ανακατανομή ισχύος που προέκυψε εξαιτίας του γεωπολιτικού παράγοντα.

Κύριοι εκφραστές της περσικής στρατηγικής ως προς το ελληνικό ζήτημα υπήρξαν δύο Σατράπες, οι οποίοι, όμως, λειτούργησαν ανταγωνιστικά μεταξύ τους.[52] Ο Τισσαφέρνης και ο Φαρνάβαζος διοικούσαν τις Σατραπείες της Λυδίας και της Φρυγίας αντίστοιχα και επιθυμούσαν τη διεξαγωγή των πολεμικών

[50]Να στρέψει περισσότερους πόρους στην εμπορική επέκταση και να υλοποιήσει το πρόγραμμα ανοικοδόμησης του Περικλή.

[51]Βλ. Kelly, Thomas. "Thucydides and Spartan Strategy in the Archidamian War." ο. π. 25-27

[52]Βλ. Lateiner, Donald. "Tissaphernes and the Phoenician Fleet (Thucydides 8. 87)." Transactions of the American Philological Association (1974-), vol. 106, 1976, pp. 267–290, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3CZDpKz (ημερομηνία πρόσβασης 12 Ιουνίου 2021)

συγκρούσεων στις περιοχές επιρροής τους προς ίδιον όφελος. Χωρικά, στην ευρύτερη περιοχή εποπτείας του Τισσαφέρνη ενέπιπταν οι πόλεις – κράτη της Ιωνίας μέχρι και τη Λέσβο. Οι περιοχές αυτές ήταν ζωτικής σημασίας για την Α. Η φορολογικά, στρατιωτικά και εμπορικά. Μεταξύ τους ήταν μεγάλα νησιά όπως η Σάμος, η Λέσβος και η Χίος καθώς επίσης και ακμάζουσες πόλεις της Ιωνίας όπως η Μίλητος και η Έφεσος.[53] Κατ' αντιστοιχία, εξίσου σημαντικές ήταν και οι περιοχές οι οποίες υπάγονταν στην Σατραπεία της Φρυγίας. Ο έλεγχος του Ελλήσποντου παρείχε στην Α. Η το μεγαλύτερο μέρος των εισαγωγών της σε σιτάρι.[54]

Στο πρώτο στάδιο εμπλοκής των Περσών στα εσωτερικά ζητήματα των ελληνικών πόλεων υπερίσχυσε η πρόταση του Τισσαφέρνη του οποίου η πολιτική μεταβαλλόταν αναλόγως με τις εκάστοτε εξελίξεις του πολέμου. Παρότι η αρχική στόχευση ήταν η ενίσχυση του Σπαρτιατικού μετώπου αργότερα μεταβλήθηκε σε μια πολιτική φθοράς των δύο αντιμαχόμενων μερών. Η μεταβολή αυτή ενδεχομένως να οφειλόταν στην συνειδητοποίηση ότι στη θέση της Α. Η θα εγκαθίσταντο μια Σπαρτιατική. Το διάστημα αυτό οι πηγές αναφέρουν ότι υπεγράφησαν συνθήκες μεταξύ Περσών και αντιπροσώπων των Σπαρτιατών, οι οποίες υπαγόρευαν προς όφελος της Περσίας τον έλεγχο αυτής στις περιοχές που κατείχε ο Μεγάλος Βασιλιάς πριν την εποχή των Μηδικών Πολέμων. Πέραν αυτού πρέπει να σημειωθεί η αδυναμία της Περσίας να παρουσιάσει αξιόμαχες στρατιωτικές μονάδες ώστε να αναλάβει και πιο έμπρακτο ρόλο στον πόλεμο. Από περιστατικά που αντλούμε από την βιβλιογραφία γίνεται αντιληπτό ότι η στρατιωτική ισχύς της Περσίας – τουλάχιστον ως προς το Υποσύστημα της Α. Η – δεν ήταν επαρκής.[55]

Εντούτοις, η πολιτική της Περσίας αλλάζει εκ νέου το 407 π. Χ. Μέσω της ανάθεσης ευρύτερων εξουσιών στον Κύρο, αποφασίζεται η πλήρης στήριξη των Σπαρτιατών.[56]

Συμπερασματικά, η Περσία δεν ήταν σε θέση από μόνη της να διεκδικήσει στρατιωτικά όσα απώλεσε κατά τα Μηδικά.[57] Σύμφωνα με τις πηγές ο

[53]Βλ. H. D. Westlake, «Ionians in the Ionian War» The Classical Quarterly, 1979, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3rbv3NC (ημερόμηνία πρόσβασης 5 Ιουνίου 2021), 40

[54]Βλ. J. Nash, «Sea Power in the Peloponnesian War» ο. π. 119

[55]Βλ. H. D. Westlake, «Ionians in the Ionian War» ο. π. 40

[56]Βλ. S. Ruzicka, «Cyrus and Tissaphernes, 407-401 B.C.» The Classical Journal, 1985, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3HXTxQe (ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουνίου 2021)

γεωπολιτικός παράγοντας επέδρασε καταλυτικά ώστε να εμπλακεί εμμέσως στον πόλεμο. Η διαφαινόμενη στρατιωτική αποδυνάμωση της Αθήνας είχε ως συνέπεια την αδυναμία ελέγχου των ναυτικών δρόμων στο εύρος που μπορούσε να επιχειρεί προ της Σ. Ε. Αυτή η πραγματικότητα ενέτεινε και διευκόλυνε τις αποσχιστικές τάσεις, δίνοντας έτσι την ευκαιρία στην Περσία να καλύψει το κενό που δημιουργήθηκε.

3. 3. 3. **Σπάρτη**

Εκ των τριών Υπερσυστημικών δρώντων μόνο η Σπάρτη γνωρίζουμε ότι επηρέασε άμεσα τον γεωπολιτικό παράγοντα. Όντας ο ένας δρώντας του πολέμου η Σπάρτη ενεπλάκη στο Α' Υποσύστημα μετριοπαθώς μεν, αποφασιστικά δε. Για τη Σπάρτη, η Σικελία αποτελούσε στρατηγικό βάθος δεδομένης της υπεροχής του δωρικού στοιχείου στο νησί καθώς επίσης και δεδομένης της εξάρτησης που είχε για σιτηρά από εκείνη την περιοχή.[58] Ταυτόχρονα, το μέγεθος του εκστρατευτικού σώματος των Αθηναίων ήταν τέτοιο ώστε τυχόν απώλεια αυτού θα έπληττε σφοδρά τόσο το γόητρο όσο και την επιχειρησιακή ικανότητα του αθηναϊκού στόλου.

Για την καλύτερη κατανόηση της επιρροής της Σπάρτης επί του γεωπολιτικού παράγοντα κρίνεται σκόπιμο να γίνει αναφορά στην εν γένει στρατηγική της καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου. Ο χερσαίος χαρακτήρας των στρατιωτικών επιχειρήσεων των Σπαρτιατών κατά τα πρώτα έτη του πολέμου αποτελούσε, σύμφωνα με την βιβλιογραφία, μέρος της στρατηγικής τους και όχι το όλον. Ήδη από τις αρχές του πολέμου οι Σπαρτιάτες διέγνωσαν την αναγκαιότητα ναυπήγησης πλοίων και εν γένει ενδυνάμωσης του στόλου.[59] Παρότι η Π. π δεν ήταν άμοιρη ναυτικής ισχύος, υπολειπόταν της Αθηναϊκής τόσο αριθμητικά όσο και ποιοτικά. Ως εκ τούτου, κατά τα έτη μέχρι και την κατάληψη της Πύλου η Σπάρτη περιοριζόταν στο χερσαίο μέτωπο χωρίς όμως ουσιώδη αποτελέσματα.[60]

Η κατάληψη και επιτείχιση της Πύλου είχε τρεις άμεσες συνέπειες για τους Σπαρτιάτες. Αρχικά, η εγκατεστημένη αθηναϊκή φρουρά λειτουργούσε

---

[57]Βλ. H. D. Westlake, «Ionians in the Ionian War» ο. π. 40

[58]Για τη σημασία της Σικελίας ως σιτοπαραγωγού περιοχής διαχρονικά Βλ. E. Semple (1921). Geographic Factors in the Ancient Mediterranean Grain Trade. Annals of the Association of American Geographers, 11, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3xBoBk7 (ημερομηνία πρόσβασης 18 Ιουνίου 2021) 47-74

[59] Βλ. Kelly, Thomas. "Thucydides and Spartan Strategy in the Archidamian War." ο. π.,

[60]Βλ. S. M. Rusch, *Sparta at War: Strategies, Tactics and Campaigns, 950 – 362 B.C,* Frontline Books, Yorkshire, 2011, 134 - 132

αποσταθεροποιητικά στο εσωτερικό της Πελοποννήσου και ιδίως της Μεσσηνίας. Επίσης, οι όροι που υπέβαλαν οι Αθηναίοι στους Σπαρτιάτες ήταν τέτοιοι που τους στέρησαν μεγάλο μέρος των ναυτικών δυνάμεων. Τέλος, επλήγη το γόητρο του Σπαρτιάτη οπλίτη εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο παρεδόθησαν, γεγονός σημαντικό για τα δεδομένα της εποχής.[61]

Επιχειρησιακά, η μεταφορά του πολέμου στην Πελοπόννησο περιόρισε τακτικά την Σπάρτη, η οποία κλήθηκε να συγκροτήσει μικρά στρατιωτικά σώματα για να φυλάσσουν τα παράλια από επιδρομές των Αθηναίων υπό τον Νικία. Παράλληλα, ενέτεινε τους φόβους για επανάσταση των ειλώτων. Προς αντιστάθμισμα της αρνητικής έκβασης που είχε λάβει ο πόλεμος, οι Σπαρτιάτες αποφάσισαν την επάνδρωση εκστρατευτικού σώματος υπό τον Βρασίδα με στόχο την διενέργεια επιχειρήσεων στη Μακεδονία και τη Θράκη. Η σημαντικότερη επιτυχία σε αυτή τη φάση του πολέμου ήταν η κατάληψη της Αμφιπόλεως, η οποία γεωγραφικά και οικονομικά ήταν πολύτιμη για την Αθήνα.[62]

Οι επιτυχίες του Βρασίδα σε συνδυασμό με την ήττα των Αθηναίων στο Δήλιο, ανέδειξαν την αδυναμία της Αθήνας να επιχειρεί σε πολλά μέτωπα ταυτόχρονα. Βέβαια, οι συνθήκες και για τους Σπαρτιάτες δεν ήταν ευνοϊκές εκείνο το διάστημα. Το διαχρονικό ζήτημα των ειλώτων απειλούσε τόσο την ασφάλεια όσο και την οικονομία της Σπάρτης. Ταυτόχρονα, το 421 π. Χ έληγε η συνθήκη που είχαν κάνει με το Άργος και εξαιτίας της απροθυμίας των Αργείων για ανανέωση της συμφωνίας, το ενδεχόμενο συμμαχίας μεταξύ Αθήνας και Άργους θα επιβάρυνε έτι περαιτέρω την ήδη δυσμενή θέση της Σπάρτης. Υπό αυτό το πρίσμα, οι Σπαρτιάτες και οι Αθηναίοι κατέληξαν στην υπογραφή συμφωνίας ειρήνης, η οποία όμως είχε τυπικό χαρακτήρα μιας και οι δύο πόλεις κράτη συνέχισαν να επιχειρούν εις βάρους του άλλου κυρίως σε διπλωματικό επίπεδο.[63]

Το διάστημα μεταξύ της Ειρήνης του Νικία και της Σ. Ε, η Σπάρτη επιχείρησε να επαναφέρει την ασφάλεια στα σύνορα της και εν γένει στην Πελοπόννησο. Οι εξεγέρσεις στην Μαντινεία, η αντιπαλότητα με τους Ηλείους και η δυσαρέσκεια

[61]Βλ. S. M. Rusch, *Sparta at War: Strategy, Tactics and Campaigns, 550 – 362 B.C*, ο. π. 160

[62]Βλ. K. Karathanasis, «A Game of Timber Monopoly: Atheno-Macedonian Relations on the Eve of the Peloponnesian War.} στο J. Sacher (ed), *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Princeton, 2019, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3p5HbNp. (ημερομηνία πρόσβασης 1 Ιουνίου 2021), 712

[63]Βλ. J. B. Bury, Russell Meiggs, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας,* Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1998, Τόμος Α', 436 - 439

της Κορίνθου εξαιτίας της ειρήνης αποσταθεροποίησαν ακόμα περισσότερο το εσωτερικό της Πελοποννήσου. Παράλληλα, η μη τήρηση των όρων της ειρήνης ως προς το ζήτημα της επιστροφής της Αμφιπόλεως στους Αθηναίους, αναζωπύρωσε την τακτική που εφήρμοσαν οι τελευταίοι κατά το πρώτο διάστημα κατοχής της Πύλου.[64]

Η ισχύς των Σπαρτιατών, ιδίως στην Πελοπόννησο, αποδείχθηκε αρκετή για να αποτρέψει την πρώτη σύγκρουση που θα ελάμβανε χώρα μεταξύ αυτών και των συμμάχων τους εναντίον των δυνάμεων που είχαν συνασπιστεί γύρω από τους Αργείους. Η συνθηκολόγηση που ακολούθησε ήταν εξαιρετικά εύθραυστη, αφού μέσω της παρουσίας των Αθηναίων πλέον οι Αργείοι και οι σύμμαχοι τους ξεκίνησαν εκ νέου τις πολεμικές προετοιμασίες. Παρόλα αυτά, η τελική επικράτηση των Σπαρτιατών έπειτα και από τη δεύτερη μάχη της Μαντίνειας επιβεβαίωσε την Σπαρτιατική υπεροχή εντός της Πελοποννήσου. Τα χρόνια που ακολούθησαν μέχρι και την Σ. Ε, η Αθήνα συνέχισε να ενισχύει τους Αργείους επιδιώκοντας να διατηρήσει έναν παράγοντα αποσταθεροποίησης εντός της Πελοποννήσου.[65]

Η διενέργεια της Σ. Ε αποτέλεσε καταλύτη για την τακτική που ακολούθησαν μετέπειτα οι Σπαρτιάτες. Επηρεασμένοι τόσο από την προτροπή των Συρακουσίων όσο και από τις συμβουλές του έκπτωτου Αθηναίου στρατηγού Αλκιβιάδη, αποφάσισαν να προβούν σε δύο πολύ σημαντικές ενέργειες. Η πρώτη αφορούσε την αποστολή μικρού στρατιωτικού σώματος υπό τον Γύλιππο ώστε να ενισχύσουν τους Συρακούσιους ενώ η δεύτερη αφορούσε τη διενέργεια επιδρομών και δημιουργία οχυρής θέσης εντός της Αττικής ώστε να είναι σε θέση να διεξάγουν τακτικότερες επιδρομές προς αποσταθεροποίηση της Αθήνας.[66]

Και οι δύο αυτές επιχειρήσεις των Σπαρτιατών στέφθηκαν με επιτυχία. Στο μέτωπο της Σικελίας, οι Συρακούσιοι και τα συμμαχικά προς αυτούς στρατεύματα πέτυχαν συντριπτική νίκη υπέρ των Αθηναίων, οι οποίοι έχασαν μεγάλο μέρος του στόλου τους καθώς επίσης και το σύνολο του εκστρατευτικού σώματος που εστάλη εκεί. Παράλληλα, η αναβαθμισμένη τακτική διενέργειας επιδρομών στην Αττική – συγκριτικά με αυτή που ακολούθησαν κατά τον Αρχιδάμειο πόλεμο – κατάφερε

[64]Βλ. Χ. Πελεκίδης, «*Η Σύγκρουση των δύο Μεγάλων Ελληνικών Δυνάμεων*», Ι. Θεοδωρακόπουλος (επίμ.), Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος 3, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1972, 228 - 242

[65]Βλ. J. B. Bury, Russwell Meiggs, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας,* ο. π. 436 - 439

[66]Βλ. S. M. Rusch, *Sparta at War: Strategy, Tactics and Campaigns, 550 – 362 B.C*, ο. π. 195 - 196

όντως να αποσταθεροποιήσει την Αθήνα σε τρία επίπεδα. Αρχικά, η αδυναμία ελέγχου της υπαίθρου προκάλεσε εξεγέρσεις ειλώτων, οι οποίοι έβρισκαν καταφύγιο στο οχυρό της Δεκέλειας. Ταυτόχρονα, η απώλεια των μεταλλίων του Λαυρίου στέρησε από την Αθήνα έναν οικονομικό πόρο υψίστης σημασίας. Τέλος, πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν και ο ψυχολογικός παράγων. Οι Αθηναίοι, όντας ήδη αποδυναμωμένοι και περιχαρακωμένοι εντός των τειχών της πόλεως, έπρεπε να αντιμετωπίσουν και την καταστροφή των περιουσιών τους από τις επιδρομές.

Κατά τα έτη, μετά τη σικελική καταστροφή, οι μέχρι πρότινος ανενεργοί Πέρσες, προσέγγισαν τους Σπαρτιάτες με στόχο να συμπράξουν εναντίον των Αθηναίων. Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, από τις αρχές του πολέμου οι Σπαρτιάτες είχαν αντιληφθεί τη σημασία ναυπήγησης και συντήρησης αξιόμαχου στόλου προς αντιστάθμισμα της Αθηναϊκής υπεροχής στην θάλασσα και είχαν ήδη έρθει σε επαφή με τους Πέρσες χωρίς όμως αποτέλεσμα. Εντούτοις, οι νέες συνθήκες που προέκυψαν ώθησαν τους Πέρσες να παρέμβουν με οικονομικά μέσα προς ενίσχυση των Σπαρτιατών, οι οποίοι δεχόμενοι αρχικά την πρόταση του Τισσαφέρνη συμμάχησαν με αυτόν αντιλαμβανόμενοι ότι η ναυπήγηση, η επάνδρωση και η συντήρηση ενός στόλου προϋπέθετε μεγάλες δαπάνες, τις οποίες αδυνατούσαν να φέρουν εις πέρας οι Σπαρτιάτες με τους συμμάχους τους.

Η τελευταία περίοδος του πολέμου χαρακτηρίζεται από τη μεταφορά του πεδίου των στρατιωτικών επιχειρήσεων στην Ιωνία, στα νησιά του Βορείου Αιγαίου και στον Ελλήσποντο. Πλέον η Σπάρτη λαμβάνοντας οικονομική βοήθεια μπόρεσε να ναυπηγήσει ικανό αριθμό πλοίων ώστε να μπορέσει να προβάλει την ισχύ της στις ανωτέρω αναφερθείσες περιοχές ενισχύοντας ταυτόχρονα και τα αποσχιστικά κινήματα πόλεων. Όμως, από τις πληροφορίες που αντλούνται από τις πηγές φαίνεται ότι η Σπάρτη δεν ήταν διατεθειμένη να εμπλακεί σε ευρείες ναυτικές επιχειρήσεις εις βάρους του Αθηναϊκού στόλου, ο οποίος παρότι επλήγη στη Σικελία, παρέμενε έμπειρος και ικανός αριθμητικά για να αποτρέπει μια ευρείας κλίμακας ναυτική σύγκρουση.

Αντί αυτού, οι Σπαρτιάτες προτίμησαν να ακολουθήσουν μια διαφορετική τακτική. Ήδη από το 412 – 411 π. Χ η Αθήνα είχε απωλέσει τη δυνατότητα ελέγχου των υποτελών πόλεων. Αυτό είχε ως συνέπεια όλο και περισσότερες πόλεις να εξεγερθούν, γεγονός που η Σπάρτη ενέταξε στον στρατηγικό σχεδιασμό της. Ταυτόχρονα, εκ των πηγών πληροφορούμαστε για την ύπαρξη ενός μεγάλου φοινικικού στόλου, ο οποίος ήταν στη διάθεση του Τισσαφέρνη και θα αύξανε την

ναυτική ισχύ των Σπαρτιατών εξαιτίας της συνεπαγόμενης υπεραριθμίας και θα επέτρεπε την διενέργεια ναυτικής επιχείρησης εις βάρος των Αθηναίων από πλεονεκτική θέση.[67]

Η εξάρτηση από τα οικονομικά μέσα που παρείχε η Περσία δεν επέτρεπε στους Σπαρτιάτες να διατηρούν την επιθετικότητα τους σε υψηλό επίπεδο εξαιτίας της επαμφοτερίζουσας στάσης του Τισσαφέρνη. Οι συνθήκες όμως βελτιώθηκαν υπέρ των Σπαρτιατών όταν εδόθησαν στον Κύρο ευρείες αρμοδιότητες και εντολή πλήρους σύμπλευσης με το σπαρτιατικό στρατόπεδο. Παράλληλα, ελήφθη η απόφαση μεταφοράς των επιχειρήσεων βορειότερα και ιδίως στις ακτές και τα νησιά πλησίον και πέριξ του Ελλησπόντου. Ο επισιτισμός των Αθηναίων εν πολλοίς εξαρτιόταν από την απρόσκοπτη εμπορική δραστηριότητα από πόλεις του Εύξεινου Πόντου προς την Αθήνα. Ταυτόχρονα, ο Λύσανδρος, στις ενέργειες του οποίοι οφείλονταν πολλές επιτυχίες τόσο διπλωματικά όσο και στρατιωτικά υπέρ των Σπαρτιατών, εφήρμοσε την τακτική αποστολής αιχμαλώτων Αθηναίων στη Μητρόπολη με στόχο να εντείνει την ανεπάρκεια σε τρόφιμα. Πράγματι, αυτή η τακτική σε συνδυασμό με τις νίκες που κατήγαγε ο Λύσανδρος εξανάγκασαν την Αθήνα σε παράδοση.

Συμπερασματικά, η Σπάρτη από την αρχή του πολέμου αντιλήφθηκε ότι τη σημασία μιας μικτής στρατηγικής η οποία θα περιελάμβανε εξίσου επιχειρήσεις δια ξηράς και θαλάσσης και προσπάθησε να την εφαρμόσει. Η αδυναμία της να συγκεντρώσει τους πόρους που χρειαζόταν καθώς και η ανεπάρκεια ναυτικής εμπειρίας δεν της επέτρεψαν να επιχειρήσει δραστικά δια θαλάσσης παρά μόνο στην τελευταία φάση του πολέμου. Η επιρροή της επί του γεωπολιτικού παράγοντα υπήρξε καταλυτική και τα αποτελέσματα που προέκυψαν εξαιτίας της ανακατανομής ισχύος στο Υποσύστημα Β’, ώθησαν τη Σπάρτη να εφαρμόσει πιο επιθετικά τις στρατηγικές της στοχεύσεις αναβαθμίζοντας την τακτική επιδρομών στην Αττική και προωθώντας αποσχιστικά κινήματα πόλεων υποτελών στην Αθήνα.

3. 4. 1 **Ανάλυση του Υποσυστήματος της Σικελίας**

Κατά τον 5ο αιώνα η Σικελία κατοικείται από ετερογενείς μεταξύ τους πληθυσμούς. Οι ελληνικές πόλεις – κράτη, ιδρυθείσες κατά τον εποικισμό του 750 π. Χ, είχαν αξιόλογη στρατιωτική ισχύ και ήταν αρκετά εύπορες. Οι

[67]Βλ. D. Lateiner, «Tissaphernes and the Phoenician Fleet o. π. 286 – 288.

συνασπισθείσες στρατιωτικές δυνάμεις των ελληνικών πόλεων απέτρεψαν την εδραίωση των Καρχηδονίων στο νησί νικώντας στην μάχη της Ιμέρας το 480 π. Χ, ενώ ο Ηρόδοτος αναφέρεται στην προσφορά του Γέλωνα να προσφέρει επαρκές σιτάρι και στρατεύματα στους Έλληνες που εκείνη την περίοδο πολεμούσαν τους Πέρσες.[68] Είτε ισχύει η πληροφορία που μας διασώζει ο Ηρόδοτος ως προς την προσφορά αυτή είτε όχι, δείχνει ότι η Σικελία ήδη από τις αρχές του 5ου αιώνα αποτελούνταν από πόλεις – κράτη που είχαν και στρατιωτική και οικονομική επάρκεια.

Χωροταξικά, η πλειοψηφία των πόλεων της Σικελίας ήταν εγκατεστημένες στα παράλια του νησιού (**Χάρτης 5)**. Αυτό εξυπηρετούσε την ανάπτυξη εμπορίου και συνεπαγόταν έλεγχο επί των θαλάσσιων δρόμων. Παρά την υπεροχή του Δωρικού στοιχείου, στο νησί διέμεναν επίσης Φοίνικες, Ίωνες και αυτόχθονες πληθυσμοί. Εντούτοις, η επικράτηση του ελληνικού χαρακτήρα και σε μη ελληνικές αποικίες φανερώνουν τη δυναμική εμπέδωσης αυτών των πληθυσμών στο πολιτισμικό πλαίσιο των Ελλήνων. [69] Ακόμα, οι πόλεις της Σικελίας παρουσίαζαν μια ιδιομορφία σε σχέση με τις πόλεις της μητροπολιτικής Ελλάδας. Οι πληθυσμοί που διέμεναν εντός των πόλεων ήταν ετερογενείς. Τα κύρια αίτια αυτής της πραγματικότητας εντοπίζονται σε δύο παραμέτρους. Αφενός η οικονομική ανάπτυξη που γνώριζαν οι πόλεις του νησιού προσέλκυαν πληθυσμούς είτε από το εσωτερικό της Σικελίας είτε και από άλλες περιοχές. Αφετέρου, η πολιτική επανατοποθέτησης πληθυσμών έπειτα από επιτυχημένες στρατιωτικές επιχειρήσεις συνέτεινε εξίσου στη διαμόρφωση μιας ετερογενούς πληθυσμιακά πραγματικότητας εντός των πόλεων.[70]

Κύριος εκφραστής αυτής της πρακτικής ήταν η πόλη των Συρακουσών. Έπειτα από νικηφόρες στρατιωτικές επιχειρήσεις οι Συρακούσιοι εκρίζωναν τους πληθυσμούς που διέμεναν στην εκάστοτε πόλη επανατοποθετώντας τους στις Συρακούσες, και στη θέση τους εγκαθιστούσαν πληθυσμούς φιλικά διακείμενους προς αυτούς. Κατ' αυτό τον τρόπο οι Συρακούσες επωφελούνταν ως προς το

[68] Βλ. F. D. Angelis, «Going against the Grain in Sicilian Greek Economies», ο.π., 37-38.

[69]Βλ. S. Hornblower, *The Greek World: 479 – 323 B.C»,* ο. π. 56

[70] Βλ. T. Sorg, «Syracuse, City of Unwilling Immigrants: A Comparative Approach to Competitive Advantage» στο T. Sorg, H. Reid, J. Serrati, (Eds.), *Conflict and Competition: Agon in Western Greece: Selected Essays from the 2019 Symposium on the Heritage of Western Greece,* Parnassos Press – Fonte Aretusa, Iowa USA διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/317ySbK. (ημερομηνία πρόσβασης 1 Ιουνίου 2021), 54-58

ζήτημα της ασφάλειας καθώς επίσης και οικονομικά. Στον οικονομικό τομέα η αύξηση του πληθυσμού σήμαινε δυνατότητα αύξησης των καλλιεργησίμων εκτάσεων καθώς επίσης πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι εντός των νέων αυτών πληθυσμών υπήρχαν και εξειδικευμένοι τεχνίτες όπως κεραμοποιοί, ναυπηγοί οπλουργοί κ.α.[71]

Από το έτος 472 π. Χ και εντεύθεν αρχίζουν να ανατρέπονται τα τυραννικά πολιτεύματα προεξάρχοντος του Ακράγαντα και στη συνέχεια των Συρακουσών.[72] Στη θέση τους εγκαθίστανται δημοκρατικού τύπου πολιτεύματα των οποίων όμως η δομή δεν πρέπει να ταυτίζεται απόλυτα με τα αντίστοιχα της κλασικής Ελλάδας του 5ου αιώνα. Σύμφωνα με την άποψη του S. Hornblower τα αίτια που προκάλεσαν αυτή την αλλαγή στον χαρακτήρα του πολιτεύματος εντοπίζονται στο οικονομικό πεδίο. Η αυξανόμενη εμπορική δραστηριότητα καθώς και η γεωγραφική θέση της Σικελίας ευνοούσαν τη συγκέντρωση πλούτου σε πολίτες, οι οποίοι με τη σειρά τους άρχισαν να απαιτούσαν μεγαλύτερο μερίδιο στη νομή της εξουσίας.[73] Η άποψη αυτή είναι βάσιμη παρατηρώντας ότι παρόμοια μεταβολή στο πολίτευμα συνετελέσθη στην Καρχηδόνα μερικά χρόνια αργότερα με ένα σώμα εύπορων πολιτών να λαμβάνει σημαντικό μερίδιο της εξουσίας εις βάρος του Βασιλιά.[74] Έπειτα από την εγκαθίδρυση του δημοκρατικού πολιτεύματος, οι Συρακούσες διενήργησαν στρατιωτικές επιχειρήσεις για να επέμβουν στο εσωτερικό άλλων πόλεων και να προκαλέσουν οι ίδιοι την πολιτική μεταβολή.

Η οικονομική ανάπτυξη των πόλεων της Σικελίας οφειλόταν αφενός στη γεωγραφική της θέση και αφετέρου στις εξαιρετικές συνθήκες για καλλιέργεια κυρίως σιταριού. Το σιτάρι αποτελούσε εξαιρετικά πολύτιμο αγαθό, και ιδίως στην περίπτωση της Σικελίας οι ποσότητες που καλλιεργούνταν ήταν πλεονάζουσες των αναγκών επισιτισμού των πολιτών, συνεπώς ένα μέρος αυτών εμπορεύσιμες.[75] Η

[71] Βλ. T. Sorg, «Syracuse, City of Unwilling Immigrants: A Comparative Approach to Competitive Advantage» ο.π., 56-58

[72] Βλ. T. Sorg, «Syracuse, City of Unwilling Immigrants: A Comparative Approach to Competitive Advantage», ο.π., 62-65

[73]Βλ. S. Hornblower, *The Greek World: 479 – 323* , ο. π. *53*

[74]Βλ. L. J. Sanders, «Punic Politics in the Fifth Century B.C.*»,* ο.π., 11.

[75]Βλ. S. E. Churchill. «Geographic Factors in the Ancient Mediterranean Grain Trade» στο R. E. Dodge (ed.) *Annals of the Association of American Geographers*, 1921, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/3181W39 (ημερομηνία πρόσβασης 1 Ιουνίου 2021.) 70 -71

καλλιέργεια σιταριού αποτελούσε τη βασική αγροτική δραστηριότητα αλλά όχι τη μόνη αφού γνωρίζουμε επίσης ότι παρήγαν λάδι και οίνο.[76]

Η ανάλυση του Α' Υποσυστήματος κρίνεται σκόπιμο να εκκινήσει από το δεύτερο μισό του 5ου αιώνα, στο οποίο ετέθησαν οι βάσεις κυριαρχίας της πόλεως των Συρακουσών επ' αυτού. Έτερους δρώντες επί του Α' Υποσυστήματος, κατ' αυτή τη χρονική περίοδο, αποτελούσαν ο Ακράγαντας, η πόλη των Τυρρηνών και οι αυτόχθονες πληθυσμοί της Σικελίας. Από το 453 π. Χ μέχρι και το 440/439 π. Χ οι Συρακούσες διεξήγαγαν στρατιωτικές επιχειρήσεις με επιτυχία εις βάρος των άλλων δρώντων του νησιού.[77]

Η πρώτη πολεμική επιχείρηση που διενεργήθηκε από τις Συρακούσες αυτό το χρονικό διάστημα ήταν εναντίον των Τυρρηνών. Σύμφωνα με τις πηγές οι Τυρρήνιοι έλεγχαν το Τυρρηνικό Πέλαγος γεγονός που αναδεικνύει την ναυτική τους ισχύ. Παρότι δεν υπάρχουν ακριβή δεδομένα για το μέγεθος της ισχύος των Τυρρηνών, οι Συρακούσιοι έστειλαν 60 τριήρεις για να τους αντιμετωπίσουν επιτυχημένα διενεργώντας επιχειρήσεις σε παραλιακές κτήσεις των αντιπάλων τους. Έπειτα, αντιμετώπισαν συνασπισμό αυτοχθόνων Σικελών υπό την ηγεσία του Δουκέτιου. Αυτός, όταν έκρινε ότι είχε συγκεντρώσει ικανή ισχύ, στράφηκε εναντίον ελληνικών πόλεων προκαλώντας έτσι την αντίδραση των Συρακουσίων και των Ακραγαντίνων, των οποίων τα συμφέροντα θιγόντουσαν άμεσα. Ύστερα από ένα σύντομο χρονικό διάστημα επιτυχιών ο συνασπισμός μεταξύ των δύο ελληνικών πόλεων υπερίσχυσε των δυνάμεων του Δουκέτιου καταλαμβάνοντας περιοχές σικελικής επιρροής στο εσωτερικό της Σικελίας. Η ευφυής πολιτική απόφαση των Συρακουσίων να χαρίσουν τη ζωή στον Δουκέτιο στόχο είχε την ομαλοποίηση των σχέσεων τους με τους αυτόχθονες πληθυσμούς. Απόδειξη της επιρροής του Δουκέτιου επί των γηγενών ήταν η απομάκρυνση του εντελώς από το νησί και η εγκατάσταση του στην Κόρινθο.

Χρονικά, ο επόμενος δρώντας που αντιμετώπισαν οι Συρακούσιοι ήταν ο Ακράγαντας. Η πόλη του Ακράγαντα, δωρικής επίσης καταγωγής, ήταν εξαιρετικά πλούσια. Εκ των πρωτογενών πηγών αντλείται η πληροφορία ότι το οικοδομικό πρόγραμμα του Ακράγαντα κατά τα χρόνια του κλασικού ελληνισμού συγκρινόταν με αυτό της Αθήνας. Έχοντας υπ' όψιν τους πόρους και την οικονομική ευρωστία

[76] Βλ. F. D. Angelis, «Going against the Grain in Sicilian Greek Economies», ο. π. 37-38.

[77] Βλ. Α. Δεσποτόπουλος, «*Κάτω Ιταλία και Σικελία*», Ι. Θεοδωρακόπουλος (επιμ.), Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος 3, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1972, 139 - 152

της Αθήνας του 5ου αιώνα είναι δυνατό να αντιπαραβληθεί με την επικρατούσα οικονομική κατάσταση του Ακράγαντα. Ταυτόχρονα, ο Ακράγαντας είχε συνεχή στρατιωτική παρουσία στους ανταγωνισμούς ισχύος του νησιού. Τα πραγματικά αίτια της σύγκρουσης μεταξύ των δύο πόλεων δεν είναι γνωστά πέραν της αφορμής που αντλείται από τις πρωτογενείς πηγές. Η πλέον βάσιμη υπόθεση ως προς τα πραγματικά αίτια στηρίζεται στην συγκριτικά μεγαλύτερη αύξηση ισχύος των Συρακουσών έναντι του Ακράγαντος. Οι συγκρούσεις έλαβαν τέλος έπειτα από τη συνθηκολόγηση που υπέγραψαν οι δύο πόλεις.

Η τελευταία μεγάλη πολεμική επιχείρηση των Συρακουσών αυτό το διάστημα έλαβε χώρα το 440 π. Χ εναντίον του τελευταίου συνασπισμού Σικελών, που ήταν συγκεντρωμένοι στην πόλη Τρινακίη. Έντεκα χρόνια μετά την νίκη τους επί των Σικελών του Δουκέτιου, οι Συρακούσιοι επιχείρησαν πολεμικά εναντίον του τελευταίου ισχυρού θύλακα αυτοχθόνων με σκοπό να προλάβουν την εκ νέου ανάδυση ενός ισχυρού γηγενούς δρώντα.[78]

Συμπερασματικά, μέσα σε δύο δεκαετίες οι Συρακούσες είχαν επιβληθεί επί του μεγαλύτερου μέρους της Σικελίας είτε δια των όπλων είτε δια των συνθηκών. Οι εσωτερικές μετακινήσεις πληθυσμών της επέτρεψαν να αποδυναμώσει τους αντιπάλους της χωρικά και οικονομικά. Η επικράτηση επί των Ακραγαντίνων το 445 και επί των αυτοχθόνων Σικελών το 440 π. Χ επιβεβαίωσε την υπεροχή των Συρακουσών ανάγοντας την σε ηγεμονικό δρώντα. Πρέπει επίσης να ληφθεί υπ' όψιν ότι η πλειοψηφία των ελληνικών πόλεων της Σικελίας ήταν δωρικές αποικίες. Μεταξύ αυτών οι Συρακούσες ήταν η ισχυρότερη στρατιωτικά και οικονομικά.

Η διευρυμένη επιρροή των Συρακουσών στον Α' Υποσύστημα επέφερε τη στροφή τριών πόλεων προς επίρρωση συμμαχίας με την πόλη των Αθηνών. Η Εγέστα, το Ρήγιο και οι Λεοντίνοι στράφηκαν προς τη μεγάλη ναυτική δύναμη της Μητροπολιτικής Ελλάδας, η οποία παρότι δεν είχε εκπεφρασμένη πρόθεση άμεσης ανάμιξης στα εσωτερικά ζητήματα της Σικελίας, σίγουρα ενδιαφερόταν για τις εξελίξεις τόσο εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης όσο και εξαιτίας του υπερισχύοντος Δωρικού στοιχείου.[79]

Το 427 π. Χ απεστάλη στη Αθήνα πρεσβεία από τους Λεοντίνους για παροχή στρατιωτικής βοήθειας εναντίον του συνασπισμού των Συρακουσίων. Οι Αθηναίοι απέστειλαν μικρό εκστρατευτικό σώμα αποτελούμενο από 20 τριήρεις με

[78]Βλ. Α. Δεσποτόπουλος, «*Κάτω Ιταλία και Σικελία*», *ο.π.,* 139 - 152

[79]Βλ. A. J. Holladay, «Athenian Strategy in the Archidamian War» ο. π. 409 - 410

προορισμό το Ρήγιο. Εκτός από τους Λεοντίνους και το Ρήγιο, το μέρος των Αθηναίων πήρε επίσης η Κατάνη, η Καμαρίνα και μέρος των γηγενών πληθυσμών του νησιού. Με το μέρος των Συρακουσίων είχαν ταχθεί το σύνολο των δωρικών πόλεων με προεξάρχουσες τις πόλεις των Επιζεφύριων Λοκρών, της Μεσσήνης, του Ακράγαντα, της Γέλας και της Ιμέρας. Στα δύο χρόνια που μεσολάβησαν μέχρι και την επιστροφή του εκστρατευτικού σώματος των Αθηναίων στη Μητρόπολη, έλαβαν χώρα πολλές μάχες μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων μερών χωρίς όμως να προκληθεί κάποια αλλαγή στην ισορροπία ισχύος που είχε διαμορφωθεί από τα μέσα του αιώνα.

Προεξαρχουσών των Συρακουσών συγκεντρώθηκαν αντιπρόσωποι από όλες τις πόλεις της Σικελίας με αντικείμενο σύναψη ειρήνης που επανέφερε το νησί στην προ συγκρούσεων καθεστηκυία τάξη. Ταυτόχρονα, σε αυτή τη συνέλευση διατυπώνεται η άποψη ότι η Αθήνα θα επιχειρήσει εκ νέου να εκστρατεύσει στη Σικελία και όφελος των ελληνικών πόλεων του νησιού ήταν να συμμαχήσουν μεταξύ τους.[80]

3. 4. 2. **Υποσύστημα Αθηναϊκής Ηγεμονίας**

Η στρατηγική των Αθηναίων κατά τον Π. Π στηριζόταν στη ναυτική υπεροχή της έναντι των υπόλοιπων πόλεων – κρατών και κυρίως έναντι του έτερου δρώντα του ελληνικού κόσμου, της Σπάρτης. Σύμφωνα με τα όσα αναφέρει ο Περικλής – όπως καταγράφονται από τον Θουκυδίδη – η στρατηγική της Αθήνας επικεντρωνόταν σε τρία σημεία. Αρχικά, οι Αθηναίοι έπρεπε να αποφύγουν την πολεμική αναμέτρηση με τους Σπαρτιάτες στην ξηρά, έπειτα να προσπαθήσουν να διατηρήσουν ακέραια εδαφικά την ηγεμονία τους και τέλος να αποφύγουν παράτολμες στρατιωτικές επιχειρήσεις μακριά από το κέντρο επιρροής τους.[81]

Εντούτοις, όπως αντλείται από τις πρωτογενείς πηγές η στρατηγική των Αθηναίων όπως εκφράζεται δια στόματος Περικλή είχε παθητικό χαρακτήρα και σίγουρα δεν εγγυόταν επικράτηση επί ενός ισχυρού αντιπάλου όπως η Σπάρτη. Εξαιτίας αυτού του παθητικού χαρακτήρα της στρατηγικής των Αθηναίων έχει προταθεί από την

[80]Βλ. E. Osek, «Taking Revenge in the Name of Hermes: Hermocrates of Syracuse and His Anti-Athenian Politics.” στο H. L. Reid., D. Tanasi, S. Kimbell (eds.), *Politics and Performance in Western Greece: Essays on the Hellenic Heritage of Sicily and Southern Italy*, Parnassos Press – Fonte Aretusa, Iowa, 2017, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/2ZsnW7V. (ημερομηνία πρόσβαση 1 Ιουνίου 2021.) 82.

[81]Βλ. A. J. Holladay, «Athenian Strategy in the Archidamian War» ο. π. 409 - 410

βιβλιογραφία ότι στην πραγματικότητα η στρατηγική των Αθηναίων περιελάμβανε τόσο σχέδια επιδρομών σε παραθαλάσσιες περιοχές σπαρτιατικής επιρροής όσο και σχέδια επιτειχισμού.[82] Ταυτόχρονα, η εισδοχή νέων πόλεων υπό τη σφαίρα επιρροής της Αθήνας δεν φαντάζει απίθανη ανάλογα πάντα με τον τόπο και τον χρόνο κατά τον οποίο αυτή θα συντελούνταν. Σε κάθε περίπτωση η ναυτική υπεροχή της Αθήνας της εξασφάλιζε επισιτιστική επάρκεια και δυνατότητα προβολής ισχύος σε συμμάχους και αντιπάλους εξίσου.

Όσον αφορά στην ηπειρωτική Ελλάδα, ο ζωτικός χώρος της Αθήνας περιοριζόταν στη Αττική έχοντας προς Βορρά να αντιμετωπίσει την βοιωτική απειλή και προς Νότο η ρευστή θέση των Μεγάρων την καθιστούσε τρωτή από πελοποννησιακές επιχειρήσεις. Πράγματι, κατά την πρώτη περίοδο του πολέμου οι Σπαρτιάτες επέδραμαν στην Αττική χωρίς όμως να πλήξουν ουσιωδώς την Αθηναϊκή ισχύ.[83] Εντούτοις, ο αστάθμητος παράγοντας του λιμού επηρέασε σαφώς περισσότερο την σταθερότητα της Αθήνας εξαιτίας των απωλειών σε ανθρώπινο δυναμικό. Ταυτόχρονα, ο θάνατος του Περικλή φαίνεται ότι διατάραξε τον στρατιωτικό σχεδιασμό των Αθηναίων, οι οποίοι στα χρόνια που ακολούθησαν διεξήγαγαν επιχειρήσεις οι οποίες φαίνεται ότι δεν συνέκλιναν στην εκπεφρασμένη στρατηγική των αρχών του πολέμου.

Η μεταφορά του πολέμου στην Πελοπόννησο μέσω της κατάληψης της Πύλου και της παράδοσης των οπλιτών της Σπάρτης αποσυμφόρησε την Αττική. Οι όροι που ετέθησαν από τους Αθηναίους καθιστούσαν την Σπάρτη μη ικανή να επιχειρήσει ουσιωδώς εναντίον της.[84]

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω η Βοιωτία και τα Μέγαρα αποτελούσαν ζωτικό χώρο για την Αθήνα, που στο διάστημα που μεσολάβησε από την κατάληψη της Πύλου μέχρι την Ειρήνη του Νικία, επιχείρησε στρατιωτικά πρώτα εναντίον των Μεγάρων και έπειτα εναντίον των Βοιωτών ανεπιτυχώς.[85]

Η απόφαση για την διενέργεια της Σ. Ε αντιβαίνει της στρατηγικής που παρέθεσε ο Περικλής στην αρχή των *Ιστοριών* του Θουκυδίδη. Η απόσταση από την Αθήνα

[82]Ως πειστήριο υπέρ αυτής της άποψης παραθέτουν τις επιδρομές που διενήργησε ο Περικλής στην Επίδαυρο το 430 π. Χ με ικανή στρατιωτική ισχύ. Επίσης, όσον αφορά τον επιτειχισμό υποστηρίζουν ότι τα γεγονότα της Πύλου δεν αποτέλεσαν παρέκκλιση από την αρχική στρατηγική.

[83]Βλ. S. M. Rusch, *Sparta at War: Strategy, Tactics and Campaigns, 550 – 362 B.C*, ο. π. 149

[84]Αναλυτικά για τους όρους παραδόσεως Βλ. Χ. Πελεκίδης, «*Η Σύγκρουση των δύο Μεγάλων Ελληνικών Δυνάμεων*»,ο. π.,213

[85]Βλ. Χ. Πελεκίδης, «*Η Σύγκρουση των δύο Μεγάλων Ελληνικών Δυνάμεων*», ο. π. 216 - 218

σε συνδυασμό με τους πόρους που χρειαζόντουσαν, καθιστούσε την διεξαγωγή εκστρατείας ιδιαίτερα ριψοκίνδυνη. Ταυτόχρονα, το σχέδιο για ενίσχυση του στρατεύματος μέσω συμμαχιών με πόλεις του νησιού και με γηγενείς δεν ήταν δεδομένη, ιδιαίτερα εάν ληφθεί υπ' όψιν η προ δωδεκαετίας πρώτη επιχείρηση στη Σικελία κατά την οποία οι Αθηναίοι δεν κατάφεραν να συγκεντρώσουν επιθυμητό αριθμό συμμάχων.

Παρά την αναμφίβολη κυριαρχία των Αθηναίων στη θάλασσα, η αποστολή μέρους του στόλου στη Σικελία στερούσε μέρος της επιχειρησιακής ικανότητας της Αθήνας, η οποία καλούνταν αφενός να συνεχίσει τις πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των Σπαρτιατών και συμμάχων και αφετέρου να καταστείλει αποσχιστικές ενέργειες σύμμαχων προς αυτή πόλεων. Σημαντικό διακύβευμα ήταν επίσης ο έλεγχος των εμπορικών δρόμων, γεγονός απαραίτητο για τον ανεφοδιασμό της πόλης και την οικονομική της σταθερότητα.

4. **Εφαρμογή της Σ.Γ.Α – Πυλώνας Ασφάλειας**

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω οι η ανάλυση του Πυλώνα Άμυνας και Ασφάλειας θα γίνει με βάση έναν απλό και ένα σύνθετο δείκτη.[86] Ο απλός δείκτης αποδίδει ποσοτικοποιημένα το μέγεθος της στρατιωτικής ισχύος που χρησιμοποιήθηκε στην εκστρατεία εκ μέρους των δύο υποσυστημικών δρώντων. Ο σύνθετος δείκτης στοχεύει στην ανάδειξη της μεταβολής της δυνατότητας προβολής ισχύος των δύο δρώντων στο εκάστοτε Υποσύστημα έπειτα από την ήττα των Αθηναίων. Τα δεδομένα που συνθέτουν τον συγκεκριμένο δείκτη αποτελούνται από το συνολικό εμβαδό του Α' και του Β' Υποσυστήματος προς το συνολικό αριθμό οπλιτών και πλοίων των δύο δρώντων. Ως προς τον υπολογισμό του μεγέθους του στρατεύματος αλλά και την αναλογία απωλειών μεταξύ επιτιθέμενου και αμυνόμενου χρησιμοποιείται η μέθοδος του Belloch.[87]

4. 1 **Υποσύστημα Α' : Εδαφική ενότητα της Σικελίας (415-413 π. Χ)**

Εξαιτίας της έλλειψης δεδομένων για την ακριβή ισχύ των Συρακουσίων και των συμμάχων τους θα ληφθούν τα στοιχεία από τις δυνάμεις που παρέταξαν στην μάχη στον Αναπό ποταμό. Ο λόγος είναι ότι οι Συρακούσιοι παρέταξαν όσο περισσότερες δυνάμεις μπορούσαν αφήνοντας παράλληλα φρουρά εντός της πόλης. Όσον αφορά στη στρατιωτική ισχύ των Αθηναίων αντλούνται περισσότερα δεδομένα μέσω της πρωτογενούς βιβλιογραφίας με αποτέλεσμα να έχουμε ακριβέστερη εικόνα για το σύνολο των δυνάμεων τους.

Κατά τα έτη που διεξήχθη η Σ. Ε τα δύο αντιμαχόμενα μέρη ενισχύθηκαν στρατιωτικά. Αρχικά, υπέρ των Συρακουσίων τάχθηκαν ισχυρές δωρικές πόλεις τις Σικελίας σύμμαχες αυτών, συνεισφέροντας σημαντικά στη στρατιωτική ισχύ. Ταυτόχρονα, οι Συρακούσες ενισχύονται και με στρατιωτικές δυνάμεις αυτοχθόνων Σικελών, απόδειξη της ισχύος της πόλεως στο νησί. Τέλος, ο σπαρτιατικός παράγων ως προς την ενίσχυση της πόλεως έπαιξε καθοριστικό ρόλο αφενός εξαιτίας των δυνάμεων που έφερε στις Συρακούσες και αφετέρου εξαιτίας των επιτυχημένων στρατιωτικών και διπλωματικών ενεργειών του.

---

[86] Αναλυτικά για τους απλούς και σύνθετους δείκτες στην Σ. Γ Α, Βλ. Ι. Θ. Μάζης, *Μεταθεωρητική κριτική διεθνών σχέσεων και γεωπολιτικής.*

[87] Σχετικά με την μέθοδο και την εφαρμογή της στην αρχαιότητα Βλ. Ι. Κωτούλας, « *Ο ελληνικός πληθυσμός κατά την αρχαιότητα*», Ιστορικογεωγραφικά, Τόμος 18, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2019, 19 -36

Αντίθετα με τους Συρακούσιους που έλαβαν ευρεία υποστήριξη από τους συμμάχους τους εντός και εκτός Σικελίας, οι Αθηναίοι δεν πέτυχαν μια σημαντική στόχευση που είχαν αποφασίσει κατά την αποστολή του εκστρατευτικού σώματος στο νησί. Υπολόγιζαν ότι θα μπορέσουν είτε μέσω της προβολής ισχύος, είτε μέσω της διπλωματίας να αυξήσουν την ισχύ τους λαμβάνοντας στρατιωτική ενίσχυση από πόλεις της Σικελίας.[88]

Στην αυγή του πολέμου οι Συρακούσιοι απέστειλαν πρεσβεία στη Πελοπόννησο ζητώντας στρατιωτικές ενισχύσεις για να αντιμετωπίσουν τους Αθηναίους και τη συνέχιση των στρατιωτικών επιχειρήσεων στο Υποσύστημα της Α. Η. Με αυτή την κίνηση θα αυξανόταν η ισχύς των Συρακουσίων στο Α' Υποσύστημα ενώ θα μειωνόταν η δυνατότητα της Αθηναϊκής στρατιωτικής μηχανής να επιχειρεί σε έναν πολυμέτωπο αγώνα. Πράγματι, οι εν Ελλάδι σύμμαχοι των Συρακουσίων πείσθηκαν για την χρησιμότητα αυτής της στρατιωτικής επιχείρησης έπειτα από σθεναρή επιμονή των Κορινθίων.[89]

Η Σπάρτη αποφάσισε να στείλει μικρό εκστρατευτικό σώμα αναθέτοντας την αρχηγεία στον Γύλιππο. Παρότι οι δυνάμεις με τις οποίες ξεκίνησε από την Πελοπόννησο δεν ήταν σημαντικές ποσοτικά, κατά την άφιξη του μπόρεσε και συγκέντρωσε ισχυρές συμμαχικές δυνάμεις από δωρικές πόλεις της Σικελίας καθώς και ένα σώμα γηγενών. Ένα χρόνο αργότερα έπειτα από νέα στρατολόγηση που διεξήγαγε μπόρεσε να συγκεντρώσει και άλλα συμμαχικά στρατεύματα που ξεπερνούσαν σε αριθμό την δύναμη που συγκέντρωσε το 414 π. Χ.[90]

Φαίνεται, λοιπόν, ότι ο Δωρικός χαρακτήρας του νησιού σε συνδυασμό με την ήδη ισχυρή θέση των Συρακουσών στη Σικελία τους έδωσε τη δυνατότητα να αυξάνουν συνεχώς τη στρατιωτική τους ισχύ σε σύγκριση με τους Αθηναίους οι οποίοι είχαν περιορισμένα μέσα και πολλές ανάγκες σε πόρους.

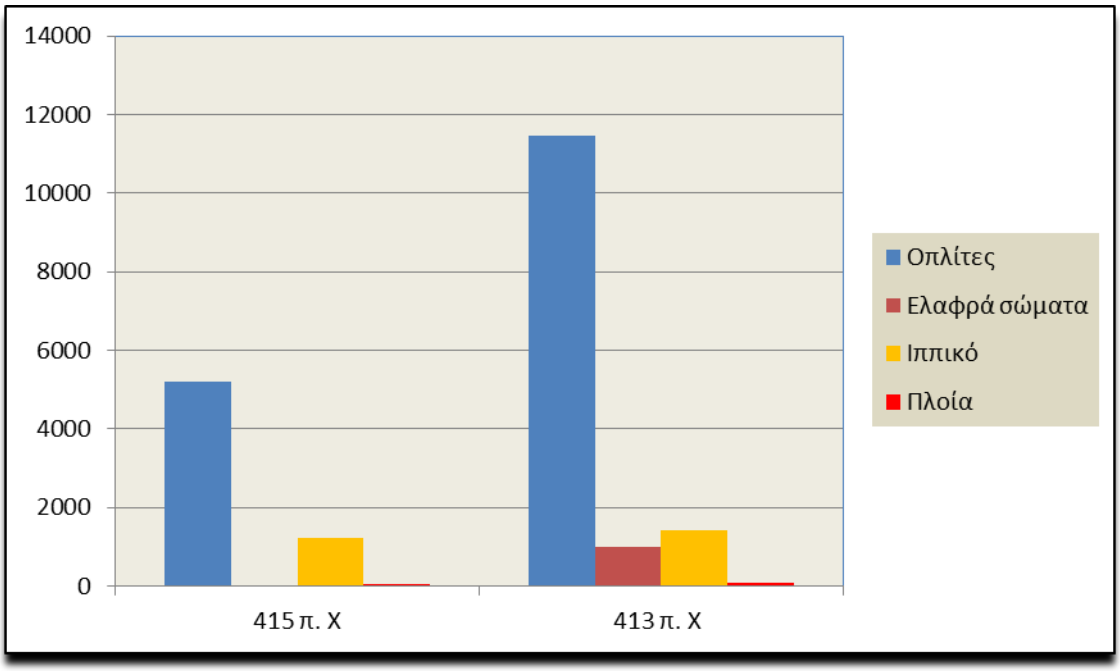
Στον πίνακα 1 που ακολουθεί καταγράφονται οι στρατιωτικές δυνάμεις που επιχείρησαν στον πόλεμο υπέρ του άξονα Συρακουσών – Σπάρτης. Περιγράφεται ημερολογιακά η αριθμητική αύξηση του των στρατευμάτων από την αρχή της σύγκρουσης μέχρι και την λήξη αυτής. Ταυτόχρονα, η εκάστοτε αύξηση αποτυπώνεται ποσοστιαία ως προς την αρχική ισχύ που παρέταξαν οι Συρακούσιοι.

---

[88]Βλ. J. B. Bury, Russwell Meiggs, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας,* ο .π 448 - 450

[89]Βλ. S. M. Rusch, *Sparta at War: Strategy, Tactics and Campaigns, 550 – 362 B.C*, ο .π. 192 - 194

[90]Βλ. N. Fields, Syracuse 415- 413, Destruction of the Athenian Imperial Fleet, Osprey Publishing, Oxford, 60 - 66

Όπλο	Δυνάμεις Συρακουσίων (415 π. Χ)	Δυνάμεις υπό Γύλιππο (414 π. Χ)	Αύξηση στρατεύματος (414 π. Χ) (%)	Περαιτέρω ενισχύσεις (413 π. Χ)	Αύξηση στρατεύματος (413 π. Χ) (%)	Συνολική αύξηση (415-413 π. Χ) (%)	Σύνολο δυνάμεων(415-413 π. Χ)
Οπλίτες	5200	1760	33,84 %	4.500	86,53 %	120,38 %	11.460
Ελ. Σώμ	-	1100	-	-	-	-	1100
Ιππείς	1220	300	24,59 %	200	16,39 %	40,98 %	1420
Πλοία	60	18	30%	5	6,4%	36,4 %	83

Πίνακας 1 : Η αύξηση της στρατιωτικής ισχύος των Συρακουσίων από την έναρξη μέχρι και την οριστική κατάληξη του πολέμου.[91]

Γεωγραφικά, ο χώρος στον οποίο οι Συρακούσιοι προέβαλαν την στρατιωτική τους ισχύ περιορίζεται στα όρια της Σικελίας. Η Σικελία έχει εμβαδόν 25.711 τετραγωνικά χιλιόμετρα. [92] Η άντληση των δεδομένων για την συνολική στρατιωτική ισχύ των Συρακουσίων λαμβάνεται από τη μάχη που έλαβε χώρα στον Αναπό Ποταμό στον οποίο οι Συρακούσιοι παρέταξαν όπως αναφέρεται στις πηγές περίπου τη μισή στρατιωτική τους ισχύ. Όσον αφορά στην ισχύ του ναυτικού, στοιχεία αντλούνται από την εκστρατεία των Συρακουσίων στο Τυρρινικό Πέλαγος στο οποίο απέστειλαν 60 πολεμικά πλοία.[93] Με αυτό ως δεδομένο εκτιμάται ότι συνολική ισχύς του ναυτικού πρέπει να ήταν τριπλάσια χωρίς όμως να υπολογίζεται το αξιόμαχο συνολικά του στόλου. Βάση των πηγών γνωρίζουμε ότι οι Αθηναίοι απώλεσαν συνολικά 3.400 οπλίτες συνεπώς οι απώλειες των Συρακουσίων μπορούν να εκτιμηθούν περίπου στους 1133.

Όπλο	**415 π. Χ**	**Αναλογία στρατιωτικής μονάδος προς τετρ. Χλμτ.**	**413 π. Χ**	**Αναλογία στρατιωτικής μονάδος προς τετρ. Χλμτ.**	**Μείωση ισχύος επί τοις εκατό**
Χερσαίες δυνάμεις	**≥ 10000**	**1/2,57**	**≥ 8.867**	**1/2,89**	**7,5%**
Στόλος	**≥ 180**	**1/143**	**≥ 120**	**1/214**	**33.5%**

Ο ανωτέρω πίνακας αναδεικνύει ότι η μείωση των χερσαίων δυνάμεων των Συρακουσίων υπήρξε πολύ μικρή ως προς το συνολικό εμβαδόν στο οποίο καλούνταν να προβάλουν την ισχύ τους. Ως προς τη μείωση του στόλου πρέπει να αναφερθεί ότι το μεγαλύτερο μέρος αυτού αποτελούνταν από παλαιότερα πλοία, σαφώς λιγότερο αξιόμαχα από αυτά των Αθηναίων.

[91]Τα δεδομένα για την στρατιωτική ισχύ των Συρακουσίων αντλήθηκαν από το έργο του N. Fields, The destruction of the Athenian Imperial Fleet. Βλ. N. Fields, Syracuse 415- 413, Destruction of the Athenian Imperial Fleet, ο.π.

[92] Τα στοιχεία για το συνολικό εμβαδόν της Σικελίας αντλήθηκαν από την ιστοσελίδα https://en.wikipedia.org/wiki/Sicily (ημερομηνία πρόσβασης 5 Μαρτίου 2022)

[93] Βλ. Α. Δεσποτόπουλος, «*Κάτω Ιταλία και Σικελία*», *ο.π.,* 139 - 152

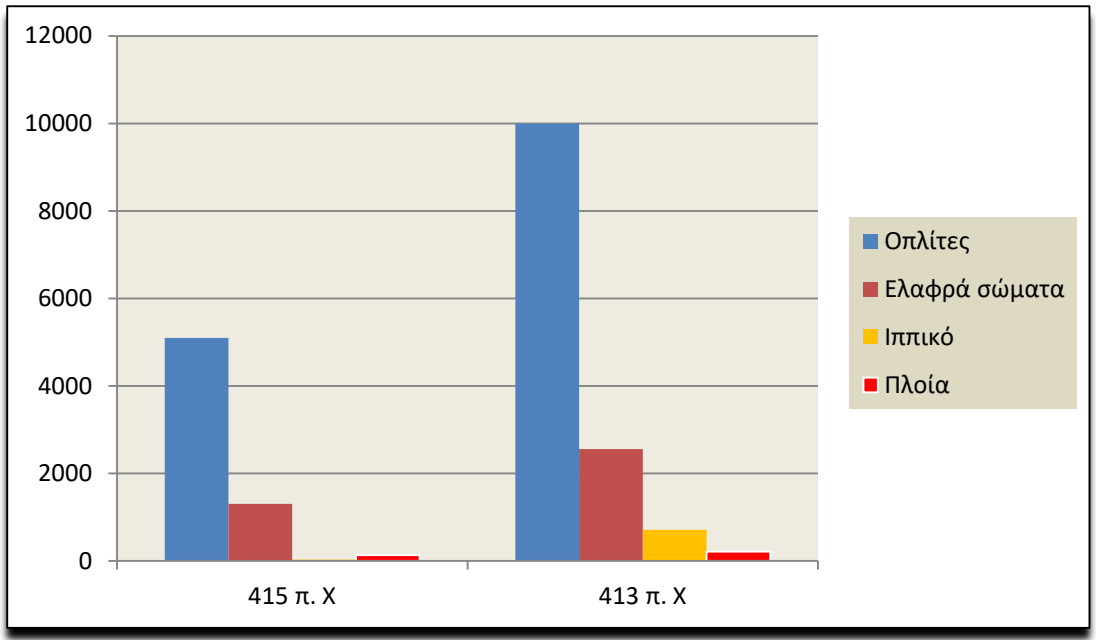
4. 2. **Υποσύστημα Β' : Εδαφική ενότητα της Α. Η (415-413 π. Χ)**

Ταυτόχρονα με τη διεξαγωγή της Σ. Ε, η Αθήνα συνέχιζε να επιχειρεί και στην εδαφική ενότητα της Α. Η. Η διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων στα παράλια της Μακεδονίας εξανάγκασε τον Περδίκκα, ο οποίος είχε συνεργαστεί με τους Σπαρτιάτες, σε συνθηκολόγηση. Η επιχειρησιακή τακτική της Αθήνας περιελάμβανε έλεγχο των θαλασσίων δρόμων και ταυτόχρονα διενέργεια επιδρομών σε παραλιακές περιοχές και πόλεις. Ως προς το μέτωπο στον Βορρά, η προσπάθεια της Αθήνας να προκαλέσει πολιτική μεταβολή στις Θεσπιές δεν έφερε αποτελέσματα έπειτα από παρέμβαση τω Βοιωτών. Έτσι συνεχίζει να παραμένει χωρίς στρατηγικό βάθος προς Βορρά.

Η διεξαγωγή πολυμέτωπων στρατιωτικών επιχειρήσεων και η αμέλεια που επέδειξε η Αθήνα ως προς τη φρούρηση της Αττικής συνετέλεσαν στην οχύρωση της Δεκέλειας από τους Σπαρτιάτες. Εκμεταλλευόμενοι την διάσπαση της στρατιωτικής ισχύος αναβάθμισαν την χερσαία τακτική των επιδρομών που είχαν ακολουθήσει μέχρι και εκείνο το σημείο του πολέμου.

Το γεγονός αυτό εδραίωνε τη Σπαρτιατική παρουσία στην Αττική περιορίζοντας το στρατηγικό βάθος της Αθήνας εντός των τειχών. Πέραν αυτού, η οχύρωση στη Δεκέλεια είχε άμεσες συνέπειες στην οικονομία της Αθήνας. Αρχικά, οι επιδρομές γινόντουσαν πλέον σε συχνότερη βάση με αποτέλεσμα να είναι ουσιωδέστερος και ο αντίκτυπος. Παράλληλα, εξαιτίας της διάσπασης της αθηναϊκής στρατιωτικής ισχύος, η φρουρά της Αττικής περιοριζόταν μόνο στη φρούρηση των τειχών. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η φρουρά της πόλεως αποτελούνταν από κλάσεις είτε νεαρών είτε μεγαλύτερων από την ιδανική – για τον εκστρατεύοντα οπλίτη – ηλικία. Επιπλέον, η κατάληψη του Λαυρίου, ως συνέπεια του ελέγχου των Σπαρτιατών στην Αττική προκάλεσε την απώλεια ενός σημαντικότατου πόρου για τους Αθηναίους.[94]

[94]Βλ. Blamire, Alec. "Athenian Finance, 454-404 B.C." *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, vol. 70, no. 1, The American School of Classical Studies at Athens, 2001, pp. 99–126, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://bit.ly/315juwM (ημερομηνία πρόσβασης 22 Ιουνίου 2021)

Όπλο	Στρατιωτική Ισχύς 415 π. Χ	Στρατιωτική Ισχύς 413 π. Χ	Ποσοστιαία μεταβολή (%)	Σύνολο
Οπλίτες	**5100**	**4900**	**96,07 %**	**10.000**
Ιππείς	**30**	**680**	**2,266 %**	**710**
Ακροβολιστές	**1308**	**1250**	**95,56%**	**2.558**

Πίνακας 2: Στον ανωτέρω πίνακα καταγράφεται ημερολογιακά η αύξηση του χερσαίου αθηναϊκού στρατεύματος από το 415 π. Χ μέχρι και το 413 π. Χ. Παρομοίως με τον **Πίνακα 1** αποδίδεται, επίσης, ποσοστιαία η αύξηση αυτή ως προς την αρχική ισχύ του εκστρατευτικού σώματος. Η αύξηση του στρατεύματος των Αθηναίων στη Σικελία αναδεικνύει μια σειρά από δεδομένα, εκ των οποίων συνάγεται η λανθασμένη αρχική εκτίμηση των ιθυνόντων για την οργάνωση της εκστρατείας. Το οπλιτικό σώμα καθώς και το σύνολο των Ακροβολιστών (τοξότες, ακοντιστές, πελταστές) σχεδόν διπλασιάστηκαν μέχρι τη λήξη του πολέμου ενώ το ιππικό παρουσίασε τεράστια ποσοστιαία αύξηση αναδεικνύοντας τη σημασία του στην έκβαση των μαχών.[95]

Στο επόμενο πίνακα που θα παρατεθεί παρουσιάζεται η αύξηση της στρατιωτικής ισχύος των Αθηναίων αναλυτικά ως προς το Όπλο.

[95]Βλ. N. Fields, Syracuse 415- 413, Destruction of the Athenian Imperial Fleet, ο. π.

Όπλο	Αναλυτικά οι δυνάμεις (415 π. Χ)	Σύνολο Δυνάμεων	Αναλυτικά οι Δυνάμεις (413 π. Χ)	Σύνολο δυνάμεων	Σύνολο Αθηναϊκών Δυνάμεων (415 -413 π. Χ)
Οπλίτες	**2.200 Αθηναίοι**	**5.100**	**1.200 Αθηναίοι**	**4.900**	**10.000**
	2.150 Σύμμαχοι		**3.700 Σύμμαχοι**		
	750 Μισθοφόροι		**-**		
Πολεμικά πλοία	**60 νέες αθηναϊκές τριήρεις**	**134**	**60 αθηναϊκές τριήρεις**	**80**	**214**
	40 αθηναϊκά πλοία μεταφοράς προσωπικού		-		
	34 συμμαχικά πλοία		**20 συμμαχικά πλοία**		
Ελαφρά σώματα	**480 τοξότες**	**1308**	**200 τοξότες**	**1.250**	**2.558**
	700 ακροβολιστές		**1050 ακροβολιστές**		
	128 ακοντιστές		**-**		
Ιππικό	**30 ιππείς**	**30**	**280 Αθηναίοι ιππείς**	**680**	**710**
			300 Εγεσταίοι		
			100 Σικελοί		

Πίνακας 3. Τον ανωτέρω πίνακα παρουσιάζεται η αύξηση του στρατεύματος των Αθηναίων χρονολογικά ως προς την προέλευση του εκάστοτε στρατεύματος.[96]

[96]Βλ. N. Fields, Syracuse 415- 413, Destruction of the Athenian Imperial Fleet, ο. π.

Χωρικά, οι Αθηναίοι για να μπορούν να διατηρούν την ηγεμονία εντός του Β' Υποσυστήματος έπρεπε να προβάλουν την ισχύ τους σε μια τεράστια έκταση εμβαδού τουλάχιστον 384 χιλιάδων τετραγωνικών χιλιομέτρων[97], καλύπτοντας το Αιγαίο και μέρος του Ιονίου μαζί με τις παράκτιες περιοχές. Εξαιτίας αυτού η Αθήνα ήταν υποχρεωμένη να διατηρεί μεγάλο αριθμό στόλου και καλά εκπαιδευμένου στρατιωτικού προσωπικού ώστε να μπορεί να επιχειρεί σε πολλά μέτωπα ταυτόχρονα. Υπολογίζοντας ότι το αμιγώς αθηναϊκό στράτευμα αποτελούνταν από 3.400 οπλίτες, 310 ιππείς και 180 πολεμικά και μεταγωγικά πλοία είναι δυνατή η εξαγωγή συμπερασμάτων ως προς το συνολικό μέγεθος του στρατεύματος. Πράγματι, και από άλλες πηγές επιβεβαιώνεται ότι ο αθηναϊκός στρατός από μόνος του μπορούσε να διαθέσει το 415 π. Χ εως και 12 χιλιάδες οπλίτες και 300 πολεμικά πλοία.[98]

Όπλο	**415 π. Χ**	**Αναλογία στρατιωτικής μονάδος προς τετρ. Χλμτ.**	**413 π. Χ**	**Αναλογία στρατιωτικής μονάδος προς τετρ. Χλμτ.**	**Μείωση ισχύος επί τοις εκατό**
Οπλίτες	**≥ 12.000**	**1/32**	**≥ 8.600**	**1/44,6**	**30,5%**
Στόλος	**≥ 300**	**1/1280**	**≥ 86**	**1/4.465**	**71,5%**

Ο ανωτέρω πίνακας αναδεικνύει την τεράστια μείωση του αθηναϊκού στρατεύματος ως προς την αναλογία του με το συνολικό εμβαδόν το οποίο καλούνταν να ελέγχουν. Συνεπώς, προκύπτει ότι οι Αθηναίοι την επαύριο της σικελικής καταστροφής διέθεταν πλέον το ένα τρίτο του στόλου τους και τα δύο τρίτα του στρατού ξηράς χωρίς να υπολογίζεται η ποιοτική αξία των στρατευμάτων που απώλεσαν οι Αθηναίοι.

[97] Οι πληροφορίες σχετικά για το εμβαδόν του Αιγαίου ελήφθη από την ιστοσελίδα https://www.britannica.com/place/Aegean-Sea (ημερομηνία πρόσβασης 5 Μαρτίου 2022). Το αντίστοιχο για το Ιόνιο ελήφθη από την ιστοσελίδα https://en.wikipedia.org/wiki/Ionian_Sea (ημερομηνία πρόσβασης 5 Μαρτίου 2022).

[98] Βλ. Χ. Πελεκίδης, «*Η Σύγκρουση των δύο Μεγάλων Ελληνικών Δυνάμεων*», *ο.π.*, 228 - 242

5. Γεωπολιτικό Υπόδειγμα

Ο παράγοντας ανακατανομής της ισχύος στο υπό μελέτη Σύμπλοκο υπήρξε καταλυτικός ως προς την επιρροή του αποδυναμώνοντας εξαιρετικά τον ένα πόλο ισχύος έναντι του άλλου και ακόμα περισσότερο υπέρ των Υπερσυστημικών δρώντων οι οποίοι έσπευσαν να εκμεταλλευτούν τη νέα αυτή πραγματικότητα. Οι Αθηναίοι έχασαν μεγάλο μέρος της στρατιωτικής/ναυτικής τους ισχύος και της οικονομικής τους επάρκειας. Παρότι η Αθήνα εξακολουθούσε να έχει εμπειρότερα πληρώματα, ο συνολικός αριθμός μειώθηκε τόσο ώστε ο πόλεμος στη θάλασσα να γίνεται σχεδόν επί ίσοις όροις μεταξύ αυτών και των συνασπισμένων υπό τους Σπαρτιάτες αντιπάλων τους. Συνεπώς η Αθήνα έχασε το μεγαλύτερο πλεονέκτημα που κατείχε στο Υποσύστημα Β'. Ταυτόχρονα, εάν και προσπάθησε με έκτακτα μέτρα να αυξήσει τη ρευστότητα της, ήταν αντιμέτωπη με ολοένα αυξανόμενα κόστη σε συνδυασμό με την ολοένα μειωμένη εισροή εσόδων. Η χρονική απόσταση μεταξύ της σικελικής καταστροφής και της οριστικής ήττας των Αθηναίων έπειτα από τους Αιγός Ποταμούς εξηγείται, εάν ληφθεί υπ' όψιν αφενός η βραδύτητα με την οποία εξελίσσονταν τα γεγονότα κατά την αρχαιότητα και αφετέρου εξαιτίας μιας καλά δομημένης και αρκούντως εδραιωμένης καθεστηκυίας τάξης που είχε επιβάλει η Αθήνα στον ελληνικό κόσμο από τα Μηδικά και εντεύθεν. Ένας ακόμα λόγος που συνετέλεσε στην βραδεία κατάληξη του Π. Π ήταν και οι εσωτερικές πολιτικές στοχεύσεις των αντιπάλων της Αθήνας, οι οποίες δεν συνέκλιναν απόλυτα και προκαλούσαν καθυστέρηση τόσο στην λήψη αποφάσεων όσο και στην υλοποίηση αυτών.

Ως προς το Υποσύστημα Α', ο γεωπολιτικός παράγοντας δεν επέδρασε το ίδιο καταλυτικά. Η πόλη των Συρακουσών εξακολούθησε να αποτελεί τον ισχυρότερο δρώντα γύρω από τον οποίο περιστρέφονταν λιγότερο ισχυροί δρώντες. Πέτυχε την ολική απομάκρυνση της πιθανότητας να καταβληθεί το νησί από την ηγεμονική δύναμη ενισχύοντας ακόμα περισσότερο τον δωρικό χαρακτήρα που επικρατούσε στο Υποσύστημα Α'. Παράλληλα, η σύγκρουση μεταξύ των δύο Υποσυστημικών δρώντων αποτέλεσε το έναυσμα να συμμετέχουν οι Συρακούσες στις πολεμικές διαδικασίες στο Υποσύστημα Β' αυξάνοντας έτσι την ισχύ των αντιπάλων των Αθηναίων εντός αυτού.

Όσον αφορά την επιρροή των Υπερσυστημικών δρώντων επί του γεωπολιτικού παράγοντα πρέπει να σημειωθεί ότι μόνον η Σπάρτη - εκ των τριών - τον επηρέασε μολονότι όντας σε επαφές με την Περσία και γνωρίζοντας την εκπεφρασμένη

αντιπαλότητα μεταξύ αυτών και των Αθηναίων, αναβάθμισε τον ρόλο της και διευκόλυνε την απόφαση για πιο ενεργή ανάμειξη στο μέτωπο της Σικελίας. Με τη συμμετοχή της υπέρ των Συρακουσίων, η Σπάρτη πέτυχε αφενός την ολική καταστροφή ενός σημαντικού μέρους της στρατιωτικής ισχύος των Αθηναίων και αφετέρου να εδραιώσει περαιτέρω τη επιρροή της εντός του Υποσυστήματος Α' δεδομένης και της συμμετοχής των Συρακουσίων στις επιχειρήσεις της κυρίως Ελλάδας – γεγονός που δεν είχε πετύχει σε προηγούμενη χρονικά φάση του πολέμου κατά την οποία ζήτησε την συνδρομή των Δωριέων της Σικελίας εις μάτην.

Η επαμφοτερίζουσα πολιτική της Περσίας την εμπόδισε από το να αποκομίσει σημαντικά οφέλη από την ανακατανομή ισχύος που προέκυψε. Αυτό οφειλόταν αφενός στις διαφορετικές στοχεύσεις μεταξύ των Σατραπών και αφετέρου στις παλινωδίες όσον αφορά την οικονομική ενίσχυση των Σπαρτιατών, οι οποίοι ναι μεν βρίσκονταν σε οικονομική εξάρτηση από την Περσία αφετέρου όμως δρούσαν με γνώμονα το δικό τους συμφέρον που βρισκόταν σε αντιδιαστολή με αυτό της Περσίας η οποία επιθυμούσε την επανακατάληψη περιοχών τις οποίες όμως αδυνατούσε να φυλάξει με τις δικές της στρατιωτικές δυνάμεις.

Η Καρχηδόνα δεν επηρέασε άμεσα τον γεωπολιτικό παράγοντα. Παρά την πρόσκληση των Αθηναίων για συμμετοχή στον πόλεμο μεταξύ αυτών και των Συρακουσίων, οι Καρχηδόνιοι παρέμειναν ουδέτεροι, παρά το γεγονός ότι στις αρχές του αιώνα είχαν επιχειρήσει στρατιωτικά στη Σικελία. Εντούτοις, επιχείρησαν εκ νέου λίγα χρόνια μετά τα γεγονότα της Σ. Ε, γεγονός που αναδεικνύει δύο δεδομένα. Αρχικά, η Καρχηδόνα αποφάσισε να στραφεί εκ νέου στη Σικελία παρά την ασφαλέστερη στρατηγική επεκτατισμού στη Β. Αφρική που ακολουθούσε τα προηγούμενα χρόνια. Όπως έχει ήδη αναφερθεί ανωτέρω, η Καρχηδόνα είχε επιλέξει να ακολουθήσει μια στρατηγική επέκτασης χαμηλού ρίσκου συγκριτικά με το ρίσκο που αναλάμβανε επιχειρώντας στην Σικελία. Συνεπώς, η στροφή αυτή από μια στρατηγική χαμηλού ρίσκου σε μια υψηλότερου ρίσκου δύναται να δικαιολογηθεί εάν προέκυψαν στη Σικελία συνθήκες που επέτρεπαν την ανάληψη μεγαλύτερου ρίσκου. Το δεύτερο δεδομένο που προκύπτει είναι ότι η ως χώρος η Σικελία ήταν τόσο πολύτιμη, ώστε δύο εκ των ισχυρότερων ναυτικών δυνάμεων της Μεσογείου εκείνης της εποχής απέβλεπαν στην κατάληψη του νησιού τόσο για την γεωγραφική της θέση όσο και για την επάρκεια που είχε το νησί σε αγροτικά προϊόντα.

.

Τέλος, η Αθήνα παρότι διατήρησε ένα μέρος της ισχύος της έπειτα από τη σικελική καταστροφή, το αποτέλεσμα του Π. Π, με την τελική νίκη των Σπαρτιατών εις βάρος των Αθηναίων κρίνεται αναπόφευκτη εξαιτίας των παραγόντων που αναφέρθηκαν ανωτέρω. Η συνεχής μείωση πόρων και συμμάχων σε συνδυασμό με την απώλεια του μεγαλύτερου μέρους του αξιόμαχου στρατιωτικού σώματος της πόλης καθιστούσε την Αθήνα σε μειονεκτική θέση. Ακόμα και στη περίπτωση που οι Αθηναίοι δεν έχαναν οριστικά τον πόλεμο στους Αιγός Ποταμούς, η πρωτοκαθεδρία της Αθήνας στον ελληνικό κόσμο είχε χαθεί οριστικά, γεγονός που μεταφράζεται σε θεμελιώδη ανακατανομή ισχύος εντός τους Συστήματος.

6. Συμπεράσματα

Σημαντικό ρόλο στην οριστική έκβαση του πολέμου διαδραμάτισε η αλλαγή δόγματος των Σπαρτιατών ως προς την διενέργεια επιχειρήσεων στην θάλασσα. Οι Σπαρτιάτες αντιλαμβανόμενοι την σημασία ελέγχου των θαλασσίων οδών ανέπτυξαν ικανό στόλο έπειτα από χρηματοδότηση των Περσών. Μεταφέροντας το πεδίο της μάχης στη θάλασσα οι Σπαρτιάτες πέτυχαν όχι μόνο την παρεμπόδιση του αθηναϊκού στόλου αλλά και την ενίσχυση αποσχιστικών ενεργειών από μέρους συμμάχων των Αθηναίων. Ταυτόχρονα, η απώλεια υλικών και ανθρώπινων πόρων στη Σικελία είχε ως αποτέλεσμα η Αθήνα να απωλέσει μεγάλο μέρος της οικονομικής της ισχύος. Η αδυναμία ελέγχου του ζωτικού χώρου τόσο από ξηράς όσο και δια θαλάσσης στοίχησε στην Αθήνα ποικιλοτρόπως.

Η πολεμική σύγκρουση στη Σικελία και η προκύπτουσα μείωση της ισχύος των Αθηναίων λειτούργησε ως καταλύτης στην πολιτειακή μεταβολή που έλαβε χώρα στους δύο βασικούς δρώντες των Υποσυστημάτων. Στις Συρακούσες και στην Αθήνα τα δημοκρατικά πολιτεύματα αντικαταστάθηκαν από τυραννικό πολίτευμα στις Συρακούσες και ολιγαρχικό στην Αθήνα.

Το τέλος του πολέμου αναδεικνύει ως κυρίαρχο δρώντα εντός του ελληνικού κόσμου την πόλη της Σπάρτης. Εντούτοις, και η ίδια Σπάρτη δεν έμεινε ανεπηρέαστη από τον πόλεμο επειδή λίγα χρόνια αργότερα παρατηρείται η ανάδειξη νέων δρώντων εντός του Συμπλόκου.

Συμπερασματικά, η ανακατανομή ισχύος που προέκυψε αναδεικνύει νέες τάσεις ισχύος στον ελληνικό κόσμο. Η Αθήνα απώλεσε μεγάλο μέρος της ισχύος της στη θάλασσα γεγονός που έδωσε τον απαραίτητο χώρο στη Σπάρτη ώστε να προβάλει την ισχύ της στον κατεξοχήν χώρο ελέγχου των Αθηναίων. Αυτό εν μέρει οφείλεται στην αλλαγή του δόγματος που πρέσβευε ο Περικλής προς χάριν ενός πιο επιθετικού, το οποίο όμως η Αθήνα έδειξε ότι δεν μπορεί να το φέρει εις πέρας έχοντας να διεξάγει επιχειρήσεις σε πολλαπλά μέτωπα υψηλής στρατηγικής και οικονομικής σημασίας. Παράλληλα, η σύμπραξη των Σπαρτιατών με τους Πέρσες καταδεικνύει την σημασία ελέγχου των θαλασσών ώστε να καταβληθεί η ισχύς των Αθηναίων. Εντούτοις, η σύμπραξη αυτή επαναφέρει τους Πέρσες ως ρυθμιστικό παράγοντα στα ελληνικά ζητήματα αφαιρώντας έτσι τον τίτλο της προστάτιδας δύναμης των Σπαρτιατών υπέρ των ελληνικών πόλεων.

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

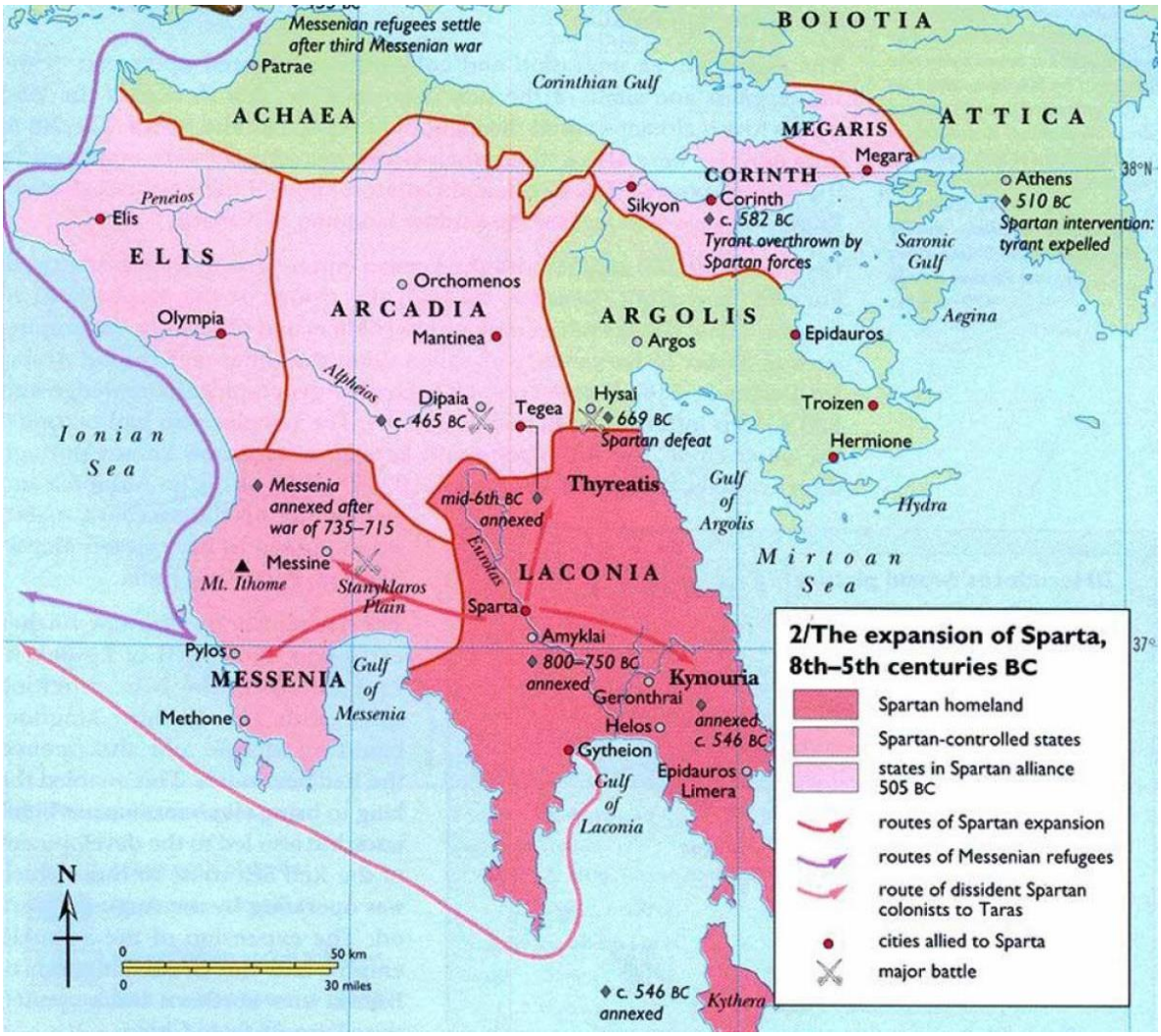
Χάρτης 1ος

Τα γεωγραφικά όρια της Α. Η κατά το β' μισό του 5ου αιώνα π. Χ. Ο χάρτης ελήφθη από την ιστοσελίδα https://bit.ly/3HZlszd (ημερομηνία πρόσβασης 13 Ιουλίου 2021).

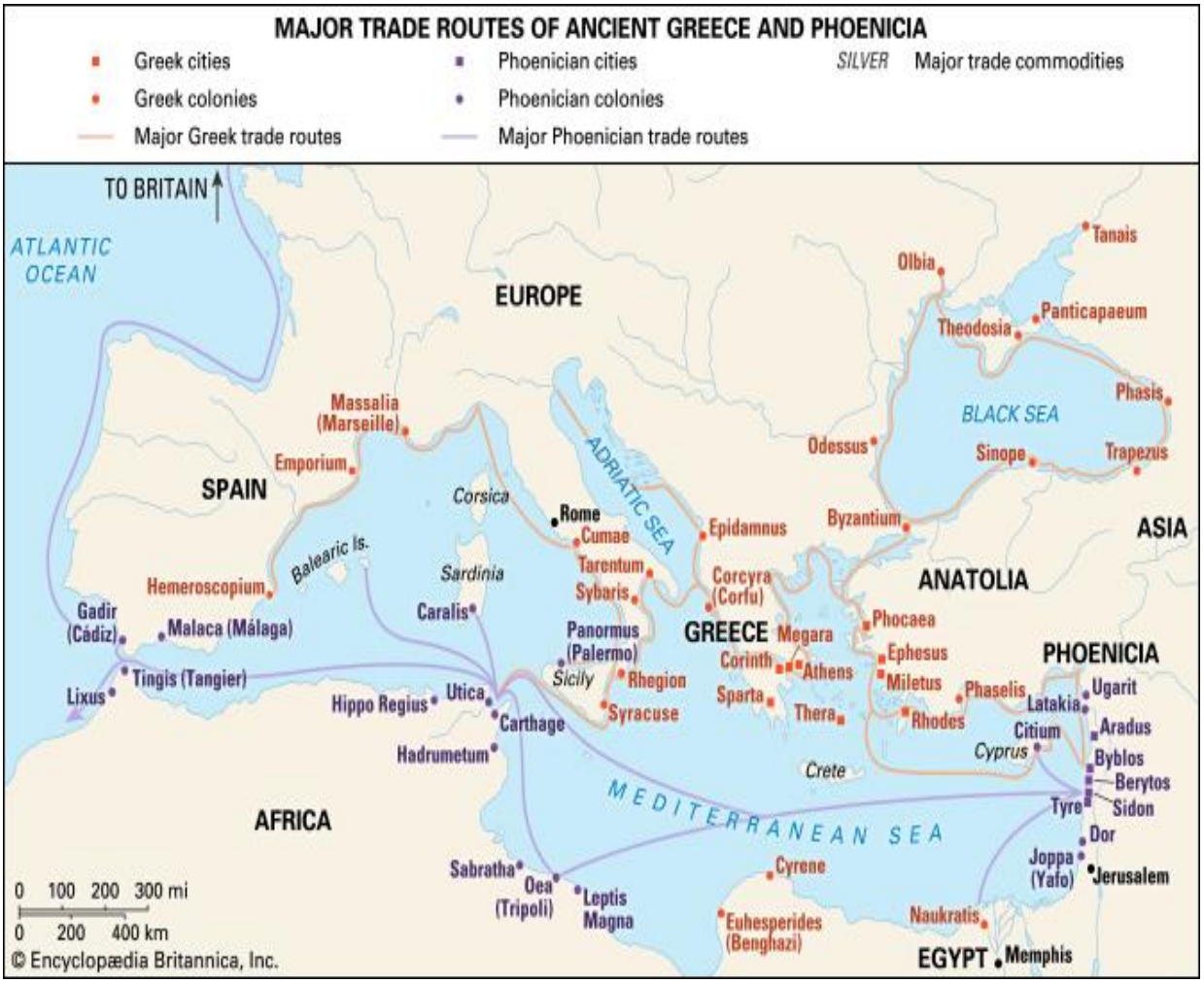
Χάρτης 2ος

Η επέκταση της Σπάρτης και το στρατηγικό βάθος που απέκτησε στην Πελοπόννησο μέχρι και

τον 5ο αιώνα π. Χ. Ο χάρτης ελήφθη από την ιστοσελίδα https://bit.ly/3cVU6Mo (ημερομηνία πρόσβασης 9 Ιουλίου 2021).

Χάρτης 3ος

Ο χάρτης παρουσιάζει τις κυριότερες ναυτικές εμπορικές οδούς των Ελλήνων και των Φοινίκων.

(i) Ο εμπορικός δρόμος που συνέδεε την Ελλάδα με την Ιταλία όπως φαίνεται περνούσε μέσω Κέρκυρας, εξ' ου και η μεγάλη σημασία που της απέδιδαν τόσο οι Κορίνθιοι όσο και οι Αθηναίοι.

(ii) Εξαιτίας της φοινικικής επέκτασης η εμπορική δραστηριότητα της Καρχηδόνας εκτεινόταν από τη σημερινή Συρία από τα Ανατολικά, ενώ είχε επεκταθεί και πέραν των στενών του Γιβραλτάρ στα Δυτικά. Ο έλεγχος της Σικελίας θα καθιστούσε την Καρχηδόνα ικανή να ελέγχει το μεγαλύτερο μέρος των εμπορικών δρόμων στην Κεντρική Μεσόγειο. Ο χάρτης ελήφθη από την ιστοσελίδα https://bit.ly/3oZanpm (ημερομηνία πρόσβασης 9 Ιουλίου 2021)

Χάρτης 4ος

Map 4-1
Ways of the World, First Edition
© 2009 Bedford/St.Martin's

Η έκταση της Αυτοκρατορίας των Αχαιμενιδών αφενός καθιστούσε αδύνατη τη κεντρική διοίκηση και αφετέρου την εξέθετε σε πολλά διαφορετικά μέτωπα. Αυτό αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα που δικαιολογεί την αδυναμία της Περσίας να εκμεταλλευτεί στρατιωτικά τον Π. Π και την Σικελική καταστροφή και παράλληλα να μην εγκαθιστά φρουρές ικανές να ελέγξουν τις πόλεις που επανάκτησαν έπειτα από την συμμαχία τους με τη Σπάρτη. Ο ανωτέρω χάρτης ελήφθη από την ιστοσελίδα https://bit.ly/3lfbosm (ημερομηνία πρόσβασης 23 Ιουνίου 2021)

Χάρτης 5ος

Η πλειοψηφία των πόλεων χωρικά εντοπίζονταν στα παράλια της Σικελίας κυρίως σε σημεία που εξέβαλαν ποταμοί στη θάλασσα. Το βόρειο και βορειοανατολικό μέρος του νησιού καταλαμβάνεται από ορεινούς όγκους οι οποίοι είναι αραιοκατοικημένοι και στους οποίους διαβιούν κατά κύριο λόγο γηγενείς πληθυσμοί. Οι ποταμοί που εξέρρεαν από το βορρά διευκόλυναν την ανάπτυξη της γεωργίας στον πεδινό όγκο του νησιού. Ο χάρτης ελήφθη από την ιστοσελίδα https://bit.ly/3d0Ycm9 (ημερομηνία πρόσβασης 15 Ιουνίου 2021)

Χάρτης 6

Παρατηρούμε ότι το η μορφολογία του εδάφους χαρακτηρίζεται από μεγάλους ορεινούς όγκους τόσο στον οριζόντιο όσο και στον κάθετο διαμελισμό. Ο χάρτης ελήφθη από την ιστοσελίδα https://greecemap360.com/greece-geography-map (ημερομηνία πρόσβασης 11 Μαρτίου 2022)

Βιβλιογραφία

1.Βιβλία

Azoulay, Vincent, *Pericles of Athens*, Princeton University Press, Princeton 2014

Bury, Bagnell John, Meiggs Russwell, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας,* Τόμος Α – Β, Καρδαμίτσα 1998

Fields, Nic, *Syracuse 415 – 413: Destruction of the Athenian Imperial Fleet*, Osprey Publications, Oxford 2008

Ήφαιστος, Παναγιώτης, *Ιστορία, Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων,* Ποιότητα, Αθήνα 2009

Giplin, Robert, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Ποιότητα, Αθήνα 2007

Hau, Lisa I., *Moral History from Herodotus to Diodorus Siculus*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2016

Hornblower, Simon, *The Greek World: 479-323 BC*, Routledge Publications, New York – London, 2011

Lesky, Albin, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας,* Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990

Μάζης, Ιωάννης Θ., *Μεταθεωρητική κριτική των Διεθνών Σχέσεων και Γεωπολιτικής: Το νεοθετικιστικό πλαίσιο*, Παπαζήσης, Αθήνα 2012

Mearsheimer John J., *Η Τραγωδία των Μεγάλων Δυνάμεων*, Ποιότητα, Αθήνα 2006

Ober, Josiah, *The rise and fall of Classical Greece, 478–404 BCE*, Princeton University Press, Princeton 2015

Pilkigton, Nathan, *An Archaiological History of Carthaginian Imperialism*, Columbia University, New York 2013

Rusch, Scott M., *Sparta at War: Strategy, Tactics and Campaigns, 550 – 362 B.C*, Frontline Books, London, 2011

2. Άρθρα

Angelis, Franco de, “Going against the Grain in Sicilian Greek Economics.”, *Greece & Rome* 53, no. 1 (2006): 29–47

Blamire, Alec, “Athenian Finance, 454-404 B.C.”, *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* 70, no. 1 (2001): 99–126

Cawkwell, George L., “The Peace between Athens and Persia.”, *Phoenix* 51, no. 2 (1997): 115–130

Chambers, James T., “On Messenian and Laconian Helots in the Fifth Century B.C.”, *The Historian* 40, no. 2 (1978): 271–85

Colburn, Henry P., “Orientalism, Postcolonialism, And The Achaimenid Empire: Meditations on Bruce Lincoln’s Religion, Empire, and Torture.”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 54, no. 2 (2011), 87–103

Δεσποτόπουλος, Αλέξανδρος, «*Κάτω Ιταλία και Σικελία*», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος Γ1, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, (1972), 139 – 152

Δωματιώτη, Ξανθίππη Μ., «Η διεπιστημονική προσέγγιση της Συστημικής Γεωπολιτικής Αναλύσεως», Civitas Gentium 5:4 (2017), 149-157

Farber, C. M., and C. M. Fauber. “*Hermocrates and Thucydides: Rhetoric, Policy, and the Speeches in Thucydides*’ ‘History.’” Illinois Classical Studies, vol. 26, University of Illinois Press, (2001) 37–51

Holladay, A. J. “Athenian Strategy in the Archidamian War.” *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte* 27, no. 3 (1978), 399–427

Karathanasis, Konstantinos, «A Game of Timber Monopoly: Atheno-Macedonian Relations on the eve of the Peloponnesian War, *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Princeton, (2019), 707 – 726

Kelly, Thomas. “Thucydides and Spartan Strategy in the Archidamian War.” *The American Historical Review* 87, no. 1 (1982), 25–54

Kelly, Thomas. “The Traditional Enmity Between Sparta and Argos: The Birth and Development of a Myth.” *The American Historical Review* 75, no. 4 (1970), 971–1003

Ι. Κωτούλας, « *Ο ελληνικός πληθυσμός κατά την αρχαιότητα*», Ιστορικογεωγραφικά, Τόμος 18, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2019, 19 -36

Lateiner, Donald., “Tissaphernes and the Phoenician Fleet (Thucydides 8. 87).” *Transactions of the American Philological Association (1974-)* 106 (1976): 267–90

Lateiner, Donald. “Nicias’ Inadequate Encouragement (Thucydides 7. 69. 2).” *Classical Philology*, vol. 80, no. 3, University of Chicago Press, (1985) 201–13

Meiggs, Russell., “The Growth of Athenian Imperialism.” *The Journal of Hellenic Studies* 63 (1943), 21–34.

Meritt, Benjamin D. “The Departure of Alcibiades for Sicily.” *American Journal of Archaeology*, vol. 34, no. 2, Archaeological Institute of America, (1930), 125–52,

Nash, John., “Sea Power In The Peloponnesian War.” *Naval War College Review* 71, no. 1 (2018), 119–39

Osek, Ewa., “Taking Revenge in the Name of Hermes: Hermocrates of Syracuse and His Anti-Athenian Politics.” In *Politics and Performance in Western Greece: Essays on the Hellenic Heritage of Sicily and Southern Italy*, Parnassos Press – Fonte Aretusa, (2017), 81-96

Πελεκίδης, Χρήστος «*Η Σύγκρουση των δύο Μεγάλων Ελληνικών Δυνάμεων*», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος 3, Εκδοτική Αθηνών, (1972), 228 – 242

Ruzicka, Stephen., “Cyrus and Tissaphernes, 407-401 B.C.” *The Classical Journal* 80, no. 3 (1985), 204–11

Sanders, Lionel J. “Punic Politics in the Fifth Century B.C.” *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte* 37, no. 1 (1988), 72–89

Semple, Ellen Churchill., “Geographic Factors in the Ancient Mediterranean Grain Trade.” *Annals of the Association of American Geographers* 11 (1921), 47–74

Siculus, Diodorus, and Peter Green. “*The Sicilian Expedition: The Fate of the Athenians Debated*.” Arion: A Journal of Humanities and the Classics, vol. 7, no. 2, (1999) 64–78

Sorg, Tim. “Syracuse, City of Unwilling Immigrants: A Comparative Approach to Competitive Advantage.” In *Conflict and Competition: Agon in Western Greece*, Parnassos Press – Fonte Aretusa, (2020), 49-66.

Warren, Jennifer A. W., «Financing the Peloponnesian War: the Peloponnesian perspective.» C. A. Asins, C. M. Alonso, P. O. Morán (eds) XIII Congreso Internacional de Numismática, (2005), 317-20

Westlake, Henry D., “Ionians in the Ionian War.” *The Classical Quarterly* 29, no. 1 (1979), 9–44

Wick, T. E., και T. T. Wick., “Megara, Athens, and the West in the Archidamian War: A Study in Thucydides.” *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte* 28, no. 1 (1979), 1–14